

BERGE

defectele părinților

Născut în 1902, Dr. AN-
DRÉ BERGE a studiat lite-
rele la Sorbona. Publică,
între 1924 și 1939, nenumă-
rate romane și eseuri, din-
tre care „Spiritul literaturii
moderne” este distins cu
„Premiul criticii” al Acade-
miei Franceze, iar prima sa
carte de psihopedagogie,
„Educația familială”, pri-
mește, în 1937, „Premiul
Joseph Salliet” al Acade-
miei de Științe Morale și
Politice.

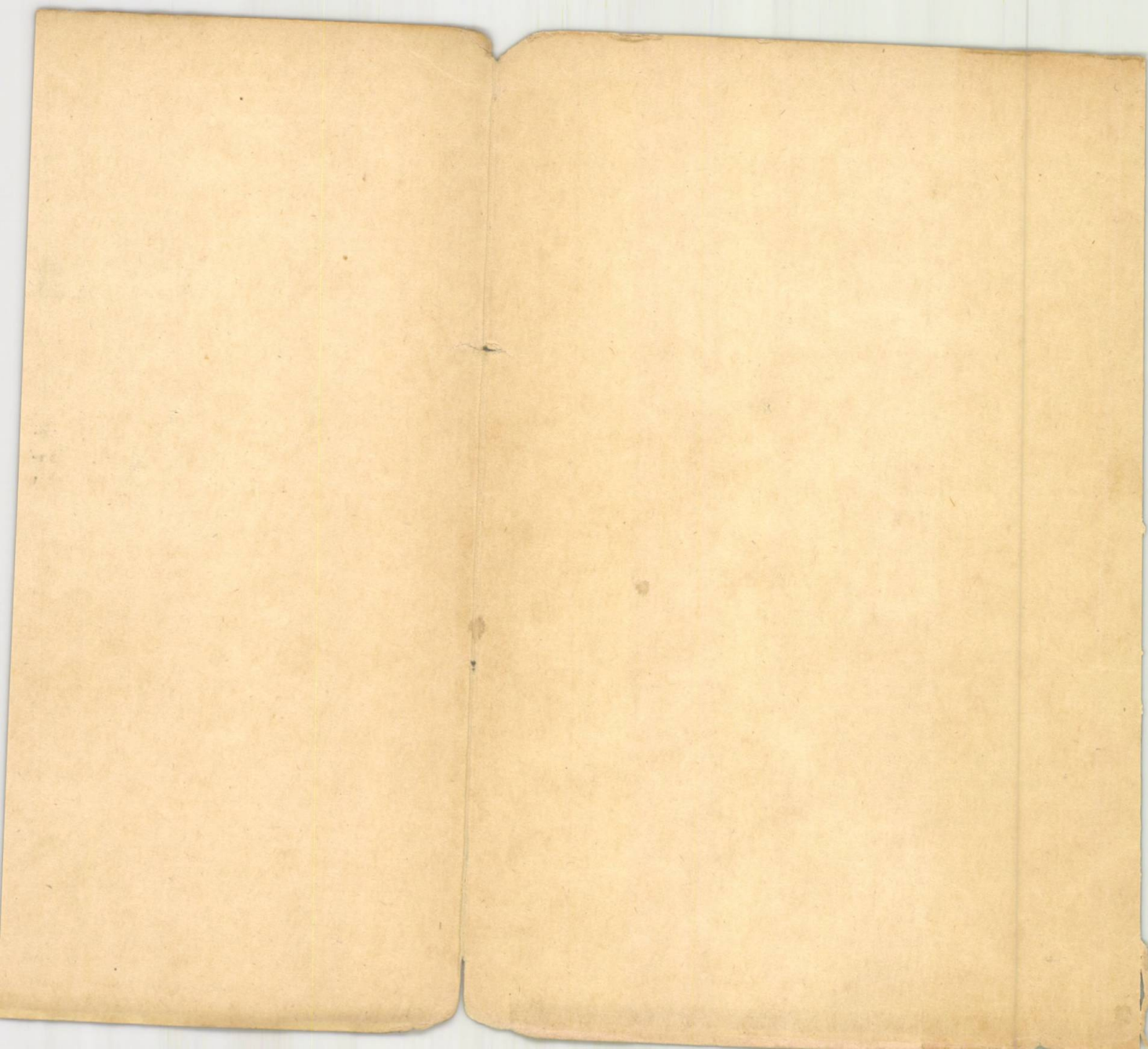

Ca urmare a publicării unuia dintre primele sale
romane („Nebuloasa”), a cărui temă este jocul influ-
ențelor familiale asupra formării personalității unui
copil, este solicitat să participe la pregătirile care pre-
merg înființarea Școlii părinților și a educatorilor, con-
sacrându-se apoi — parțial — acestei activități, prin
cursurile și conferințele pe care le ține la Paris, în
provincie și în străinătate.

Nevoit să rezolve probleme psihologice din ce în ce
mai complexe și din ce în ce mai numeroase, dr. André
Berge se decide, la 35 de ani, să urmeze medicina (teza
de doctor în medicină — 1945). Este unul dintre cei trei
membri fondatori ai primului centru de psihopedago-
gie francez (Centrul „Claude Bernard”) din cadrul
Academiei din Paris, fiind, din 1946, directorul acestuia
(aici lucrează medici și psihologi, pedagogi și reedu-
catori specializați).

Din 1946 și până în prezent publică o întreagă serie
de lucrări dedicate aspectului psihologic al problemelor
copilăriei și tinereții, ale familiei și educației. D-rul
André Berge a redactat chestionarul pe baza căruia
U.N.E.S.C.O. a întreprins o vastă anchetă comparativă
în rândul tineretului din mai multe țări ale lumii, re-
dactînd și raportul de sinteză final, pe temeiul răspun-
surilor culese.

Majoritatea operelor sale de psihologie și de edu-
cație au fost traduse în diferite limbi (italiană, spaniolă,
portugheză, germană, engleză, greacă, poloneză, olan-
deză).

DEFECTELE
PĂRINȚILOR

RECEIVED
JAN 10 1900

37
B47
(15)

A. BERGE

Ilustrații de
DÉCHAMPS

DEFECTELE PĂRINȚILOR

Traducere din limba franceză de
MIHAI STOIAN

J 48903
EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1967

Traducerea a fost făcută după :

ENFANTS ● PARENTS ● MAÎTRES

Collection dirigée par l'Ecole des Parents et des Educateurs et la Fédération des Conseils de Parents d'Élèves des Écoles Publiques

LES DÉFAUTS DES PARENTS

PAR ANDRÉ BERGE

Directeur du Centre Psycho-Pédagogique Cl. Bernard

Illustrations de Déchamps

**SOCIÉTÉ UNIVERSITAIRE D'ÉDITIONS
ET DE LIBRAIRIE**

5, rue Palatine — Paris — 6^e

Tabla de materii

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Prima parte — „CELE ȘAPTE DEFECTE CAPITALALE“

1. Incapacitatea de a iubi **pag. 21**
2. Teamă permanentă **pag. 29**
3. Hiperprotecționismul **pag. 38**
4. Perfecționismul **pag. 44**
5. Spiritul posesiv **pag. 53**
6. Narcisismul **pag. 58**
7. Nervozitatea **pag. 62**

A doua parte — „...ȘI ALTE CÎTEVA DEFECTE“

1. Slăbiciunea **pag. 77**
2. „Oportunismul“ părintesc **pag. 81**
3. Lipsa de consecvență **pag. 87**
4. Lipsa de respect **pag. 91**
5. Intervenționismul și neintervenționismul **pag. 101**
6. „Orbirea“ **pag. 111**

CONCLUZII

Considerații preliminare

În lucrarea pe care am consacrat-o „Defectelor copilului” am insistat asu-

pra noțiuni capitale pentru mine : „Un defect — scriam atunci — *nu este o imperfecțiune esențială a ființei ci un mod deosebit și aberant de a reacționa la exigențele lumii exterioare. Defectul vădește o dificultate de adaptare — și spuneam în altă parte că un copil dificil este aproape întotdeauna un copil care are anumite dificultăți.*

Nu se pot admite două feluri de a cîntări fapte similare : ceea ce am admis copiilor, nu văd de ce am refuza să acordăm

și părinților lor ; sînt pe deplin convinși că un părinte dificil este înainte de toate, un părinte care are dificultăți. Nu-mi propun deci să fac aici un rechizitoriu : dacă este adevărat că multe defecte ale copilului provin din atitudinile, din reacțiile și din comportamentul celor care i-au adus pe lume, dintr-asta nu se poate trage concluzia că părinții ar fi mai vinovați de existența acestor defecte decît înșiși copiii.

Scriind *Defectele copilului* am dorit, mai ales, să ajut părinții să-și înțeleagă mai bine copiii. Dar dacă, printr-o întîmplare, un copil ar avea curiozitatea să-și vîre nasul printre paginile care urmează, aș dori să desprindă, la rîndul său, o cît mai exactă înțelegere a părinților săi și, cine știe, să descopere chiar că, în ciuda erorilor sau neîndemînării lor, părinții nu acționează niciodată greșit decît din dragoste, din dorința de a proceda bine.

În orice caz, este desigur mult mai dificil să-ți reprezînți o situație prin care n-ai trecut niciodată, și mult mai simplu să-ți evoci una pe care-ai trăit-o. Cu un mic efort, *părinții pot să-și amintească că au fost și ei copii*. Dar pentru copii — deoarece n-au fost niciodată părinți — este desigur cu mult mai greu să-și imagineze că tatăl și mama lor ar putea avea, ca și ei, dificultăți de rezolvat, piedici interioare și exterioare de învins, probleme de re-

zolvat, în sfîrșit nenumărate incertitudini și scrupule. Pentru ei, cînd sînt mici, „oamenii mari“ apar de obicei ca niște divinități arbitrară și atotpuernice : iar dacă, într-o zi, se revoltă împotriva adulților, ei îi acuză mai degrabă că sînt răi, decît că se pot și ei înșela. Să recunoaștem, spre a-i dezvinovăți, că adulții își ascund adesea slăbiciunile față de copii, din pudoare sau din amor propriu : și este foarte posibil ca ei să aibă parțial și dreptate păstrînd o asemenea discreție, fiindcă de obicei copiii suferă de pe urma slăbiciunilor părintești și de fapt nu cred în ele decît atunci cînd le descoperă ei înșiși. Dar în același timp, prin răsfrîngere, li se întîmplă să le judece cu o severitate egală cu decepția încercată.

În sfîrșit, puțini oameni se declară complet satisfăcuți de educația pe care au primit-o ; iar cei care își critică mai puțin educatorii, nu sînt întotdeauna și cei care-ar avea mai puțin de spus pe seama lor, ci mai degrabă acei al căror spirit critic a fost, în tinerețe, mai puțin dezvoltat... sau mai bine înăbușit ! Mărturia celor interesați rămîne discutabilă, căci ea are un caracter inevitabil subiectiv. O mamă cît se poate de echitabilă și atentă, mi-a povestit că cei doi fii ai săi, o dată ajunși la maturitate, i-au mărturisit aproape simultan că fiecare suferise pe vremuri din cauza văditei preferințe pe care presupu-

seseră că mama o are pentru celălalt. În situația dată, ambele reproșuri se anulează. Dar în alte cazuri, nu are loc o dezmințire atât de flagrantă. Părinții învinuiți se simt atunci, în mod dureros, victime ale unei mari nedreptăți ; să se consoleze cu gândul că aceste revendicări — care în formele lor cele mai diverse se pot reduce de fapt, aproape întotdeauna, la o revendicare fundamentală de tandrețe — nu fac decît să arate prețul acordat de copii acestei tandrețe pe care-o revendică ! Și, conform unei legi destul de constante — aceeași pentru bogățiile materiale și morale — tocmai acei care-au primit cel mai mult sînt de obicei și cei care se dovedesc mai nesățioși.

Se vede că mai sînt de înlăturat încă suficiente neînțelegeri, că ar trebui să explicăm copiilor cum sînt părinții, tot așa cum am încercat adeseori explicația inversă. O mamă, foarte amărîtă, declara : „Nu-mi doresc altceva decît ca și copiii mei să aibă copii care să le semene, pentru ca să înțeleagă ce greutate mi-au pricinuit“. *Dar se întîmplă rar ca niște copii deveniți părinți să se recunoască întrutotul în propria lor progenitură, să-și dea seama că ei înșiși repetă, mai mult decît o cred, gesturile și, la momentul dat, greșelile educatorilor lor. În sfîrșit, neînțelegerile se continuă cu generația care urmează, singura diferență fiind aceea că rolurile se inversează.*

În ceea ce ne privește, am fi fericiți dacă am putea contribui, cîtusi de puțin, la întreruperea acestui ciclu ; căci prezenta lucrare este, în primul rînd, destinată în mod special părinților ; de fapt niște părinți ne-au cerut s-o scriem, dar nu ca pe un pamflet împotriva lor, ci ca pe un studiu, cît se poate de obiectiv și de simplu, al înclinațiilor de care este bine să te ferești, și al purtărilor pe care este cazul să le ocolești, față de copiii tăi. Defectele pe care ne propunem să le studiem nu sînt așadar defecte de ordin moral, pe care părinții pot să le aibă așa cum le are destulă lume, — fiind ființe umane, ca atare supuse greșelilor : sînt defecte specifice obligațiilor asumate, manifestîndu-se în timpul exercitării „profesiunii de părinte“.

Dar pe ce trebuie să ne bazăm atunci cînd susținem că una sau alta din felurile de a acționa, ori de-a reacționa, reprezintă un defect în sensul exact al termenului ? Mai întîi ne bazăm pe rezultatul dobîndit : cînd ceea ce facem se încheie tocmai prin contrariul lucrului pe care am dorit să-l obținem, e firesc să presupunem că am procedat greșit. Este de asemeni posibil să obținem un rezultat imediat satisfăcător, dar cu consecințe dezastruoase mai îndepărtate. De cîte ori, de pildă, n-am auzit tați și mame spunînd despre una din odraslele lor : „Numai bătaia îl face să asculte...“ Dar devine oare copilul, după aceea, mai puțin neascultător ? „O, nu ! El devine din ce în ce mai rău !“ Și aici trebuie să admitem, desigur, că există o greșeală în sistem. Pe scurt, ori ce fel de a reacționa care, într-un termen mai scurt sau mai lung dăunează copilului și familiei sale, poate fi socotit ca fiind defectuos. Și cînd acest fel de a reacționa este obișnuit, îl putem considera drept un defect.

Ce motive pot determina o ființă rațională să se comporte, într-una, atît de supărător ? Dacă un părinte se adaptează greșit exigențelor impuse de rolul său, înseamnă că el a întîlnit, fără îndoială, de-a lungul propriei sale evoluții, dificultăți ce

i-au depășit forțele ; iar asemenea dificultăți greșit soluționate continuă să-i falsifice ulterior impulsurile. Dimpotrivă, toți acei care au izbutit să se pună de acord cu ei înșiși, într-o primă etapă a vieții lor, și s-au pus apoi de acord cu soțul (sau soția) într-o a doua etapă, au mari șanse de a găsi, fără greutate, atitudinea cea mai convenabilă în relațiile cu progenitura lor.

Putem conchide că vor fi siguri că nu vor cunoaște nicicând vreo defecuitate cu proprii copii ? Ar fi mult prea frumos ! Există însă dificultăți inerente situației respective, pe care un om ajuns la o adevărată maturitate le abordează, neîndoelnic, în condiții mai bune decât altul. În orice caz, este o grea încercare pentru majoritatea oamenilor să vadă cum propriul lor copil refuză, conștient, să semene cu imaginea pe care alții și-au creiat-o, dinainte, despre el. Nu toată lumea își dă seama limpede că este destul de greu ca, după ce ai dat viață unei ființe, să accepți detașarea ei de tine, ba chiar să ți se opună cu vigoare, fără ca prin asta să ți se dea măcar sentimentul că ești eliberat de orice răspundere față de ființa respectivă. Drama se reduce la puține cuvinte : părinții se simt întotdeauna angajați, în persoana fiilor și fiicelor lor, iar aceștia, dim-

potrivă, tind — în mod natural — să se degajeze din ce în ce mai mult de părinți.

Nașterea copiilor schimbă cursul existenței unei tinere perechi : o înfrumusețează, bineînțeles, și o îmbogățește (la figurat) dar nu s-ar putea spune că o și ușurează, nici că o și îmbogățește (la propriu). De fapt ea aduce cu sine anumite restricții de confort și de libertate : toate lucrurile sînt însă acceptate cu bucurie, cînd dezvoltarea afectivă a bărbatului și a femeii s-a produs pînă atunci fără dificultăți, amîndoi (și unul și celălalt) sînt fericiți să-și realizeze din plin natura lor de bărbat și femeie prin paternitate și maternitate. Nu este mai puțin adevărat că, mai tîrziu, tații și mamele care s-au străduit să-și crească cît mai bine copiii, și să le ofere cît mai multe avantaje posibile și de toate felurile — au adeseori tendința să ceară în schimb un pic de recunoștință, în timp ce beneficiarii acestor avantaje sînt mai degrabă dispuși să socotească normal ca, de vreme ce au fost aduși pe lume, să li se satisfacă toate necesitățile atîta vreme cît ei înșiși nu sînt în stare să și le îndeplinească singuri. Firește, amîndouă punctele de vedere pot fi susținute, dar — orice s-ar spune — aici nu se aduc în discuție sentimente simple ; sînt amestecate aici mii de lucruri diferite și contra-

dictorii. În general, resimțim atât de intens tot ceea ce emană de la un fiu sau de la o fiică, încît reacționăm de cele mai multe ori în mod exagerat — și acest fapt e bine cunoscut de copii, care profită uneori cu atîta șiretenie de emotivitatea părinților, folosind „șantajele afective“ al căror secret numai ei îl dețin ! Astfel se explică mofturile la masă, obișnuite la unii copii, autoexpunerea la pericole, întreținerea conștiință a bolii — toate în vederea asigurării unei cît mai depline dominații asupra tatălui și a mamei. În raport cu fericirea sau tristețea, cu speranțele sau decepțiile pe care le provoacă părinților, copiii atrag asupra lor manifestări de tandrețe ori de ostilitate care se confundă, în anumite situații, în asemenea mod, încît cu greu ai putea să le deosebești. E posibil ca ostilitatea să pară predominantă, dar cine poate ști să măsoare cantitatea de afecțiune pe care o ascunde ? Copiii nu se înșală ; indiferența este singura atitudine de care realmente au teamă.

Este posibil să existe cîteodată, la unii părinți, și o agresivitate mai adîncă și mai gravă, însă aceasta se leagă aproape întotdeauna de o dramă personală, în care copiii joacă mai degrabă un rol de obiect sau de simbol, decît un rol de ființe vii, independente. Există oameni care, în-

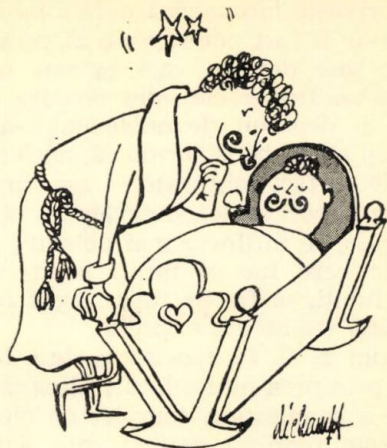
curcați în propriile probleme și în propriile dificultăți, nu izbutesc să discearnă adevărata față a copiilor lor ; ei văd în copii cînd un aspect al propriei lor persoane ori al unei alte persoane iubite sau urîte, cînd un reproș, cînd un obstacol, cînd evocarea unui moment din viața lor etc. Și acestor fantome le răspund uneori prin lovituri fără ca măcar să-și dea seama că cei care le primesc sînt ființe alcătuite din carne și sînge.

Multe din *defectele părinților* se datorează deci inconștienței. Pentru a fi educatori perfecți, ar trebui să fim într-una conștienți nu numai de ceea ce se petrece înlăuntrul nostru, dar și de ceea ce simt acei cărora ne adresăm. Bineînțeles, nu există educator perfect, și fiecare este obligat să se descurce cît poate de bine, căutînd să vadă lucrurile cît mai limpede cu putință. Prezentul eseu nu reprezintă decît o încercare în acest sens. Am dori să fie de folos tuturor părinților bine intenționați... (cu alte cuvinte majorității !).

Dar noi știm prea bine că există cîteodată forțe interioare pe care nici bunăvoința, nici voința, nici rațiunea, nu sînt capabile să le învingă ; ultima speranță de a le birui fiind adoptarea unei terapeutici psihologice adecvate, necesitînd o acceptare reală a ei, și multă răbdare. Dar și într-o

asemenea situație trebuie să fim mai înții capabili de a ne da seama de necesitatea unei astfel de acțiuni. În lipsa acestei soluții eroice, ar fi totuși un uriaș pas înainte, dacă cei care nu se pot opri să acționeze într-un mod pe care, în forul lor interior îl socotesc reprobabil, ar suporta cel puțin conștiința greșelii, în loc să caute să-și liniștească scrupulele, mințindu-se pe ei înșiși cu tot felul de justificări care mai degrabă îi ancorează în propriile greșeli. Nu trebuie să ne dramatizăm imperfecțiunile : acestea nu riscă să devină dramatice decât atunci când avem pretenția de a le da drept virtuți. Nu există motiv să disperăm pentru faptul că avem defecte ; e uman să le avem, dar e periculos să refuzăm a le recunoaște ca atare. În orice caz, onestitatea recunoașterii lor, precum și luciditatea interioară, iată singurele mijloace de a diminua efectele, chiar dacă așa nu facem decât o încercare de a împiedica împovărarea copilului cu întreaga vină a conflictului deschis sau secret care riscă să-l opună — în astfel de cazuri — părinților săi. Această umilință și luciditate sînt de fapt, prin ele însele, calități destul de mari și de rare ca să compenseze multe defecte.

Cît despre defectele din urmă, am renunțat să le clasăm într-un mod prea metodic, convinși fiind dinainte de arbitrariul ori-

cărei clasificări. Ne vom mulțumi așadar să le cercetăm în ordinea generalizării descrescînde, pornind de la profunzime către suprafață, de la defectele care răscolesc întreaga viață afectivă pînă la cele care nu fac altceva decît să apară în cîteva particularități ale comportării. În orice caz, într-o primă parte vom izola șapte defecte care merită după noi numele de „capitale“, căci regăsim unele dintre ele la originea multor defecte de mai mică importanță. Acestea sînt : *incapacitatea de a iubi, teama, hiper-protecționismul, perfecționismul, spiritul posesiv, narcisismul, nervozitatea.*

48903

Cît privește *incapacitatea de a iubi*, poate că n-ar fi fost potrivit s-o alăturăm celorlalte șase defecte, căci ea este un defect de un tip special, din fericire destul de rar și deosebit de neplăcut. L-am lăsat totuși acolo, considerînd că, dacă aspectele sale perfect conturate — așa cum ne-a fost dat uneori să le observăm — sînt excepționale, se întîlnesc mai obișnuit forme derivate care fac ca mulți copii, uneori foarte iubiți, să fie de fapt „prost iubiți“, cum sună cunoscuta expresie.

Oricum ar fi, *incapacitatea de a iubi* se opune prin prea multe laturi altor defecte, pentru a o amesteca complet cu ele și aceasta este motivul pentru care am plasat-o pe primul loc în paginile ce urmează.

Prima parte

CELE ȘAPTE DEFECTE
CAPITALE

Incapacitatea de a iubi

Este natural să-ți iubești copiii ; nimeni nu se îndoiește de existența instinctului matern ; și — fie încununată sau nu cu titlul de „instinct“ — dragostea paternă mi se pare de asemenea a se înscrie în ordinea firească a lucrurilor.

Și totuși, există specii de animale la care fie masculul, fie femela, își sfîșie ori își distrug puii ; și se întîmplă să întîlnești oameni care-ți reamintesc aceste penibile exemple din natură, prin înverșunarea cu care se manifestă față de proprii lor copii, căroro s-ar părea că le refuză dreptul de a trăi, și orice șansă de dezvoltare. Voi aminti, în mod special pe băiețașul îndurerat, atît de însetat de iubire, a cărui familie hotărîse că este predestinat „casei de corecție“ de altădată ; nimeni nu dădea atenție disperatelor sale eforturi de bunăvoință ; urechile erau surde la chemările sale de tandreță, ajungîndu-se pînă acolo încît părinții arătau tuturor fără pic de emoție o scrisoare sfîșietoare venită de la el și în care familia nu voia să vadă... și să arate decît greșelile de ortografie. Toate simpatiile capabile să-l susțină, toate persoanele competente, în stare să-l ajute să iasă din încurcătură, erau cu grijă îndepărtate de el, i se lăsa o singură ieșire, aceea către delicvență, care-l ducea la penitenciarul de mult destinat lui.

Legea îngăduie să-i aperi pe copiii care sînt brutalizați corporal ; ea oferă însă, din păcate, prea pu-

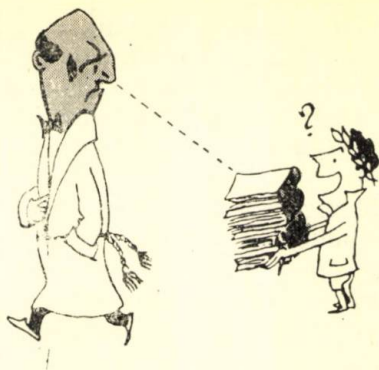
ține mijloace de apărare împotriva acestor subtili schingiuitori. De ce nu-și iubesc ei copiii ? Ce rătăcire îi împiedică să înregistreze suferința acestora ? În exemplul de mai sus era vorba de un băiat născut în circumstanțe anormale : poate că el plătea pentru tatăl său care nu-l recunoscuse și care o părăsise pe mama lui, fără sprijin, când ea era însărcinată ? Poate că, dimpotrivă, alte mame s-ar fi agățat cu sete de această ființă tânără, pentru a-și satisface nevoia de a dăru și de a primi tandrețe. Dar, este adevărat că altele ar fi făcut totul spre a-l împiedica să se nască și cine știe dacă, în această relativă acceptare a copilului, nu trebuie să vedem o posibilă veleitate de dragoste ?

Pentru a preschimba această veleitate în dragoste autentică, ar fi fost necesar ca respectiva mamă să fi fost ea însăși în copilărie obiectul unei afecțiuni — ceea ce nu se întâmplase ! În stare să aibă lacrimi în ochi când se aduce vorba despre lipsa de dragoste din cauza căreia ea a suferit, se dovedește în aceeași măsură incapabilă să înțeleagă că-i impune un supliciu identic fiului său — în plus nu-i în stare să-l înlăture ! Toată existența ei fusese dezaxată, dezonorată, nefericită. Și întreaga sa disponibilitate afectivă și-o păstra cu gelozie pentru ea însăși, căci îi dusesese atât de mult lipsa ; nu mai păstra dragoste, în sufletul ei, pentru nimeni altcineva, fiind incapabilă să extragă ceva pozitiv din propria-i experiență. În asemenea condiții, era fatal ca însăși căsătoria legitimă încheiată mai târziu să nu fie decît un eșec și copilul — deși pe jumătate acceptat de soț — să devină țapul ispășitor, cel mai potrivit pentru a îndura acest

nou faliment, spre a nu fi obligată să și-l reproșeze sieși, trebuia să-l facă răspunzător exact pe acel care era victima falimentului. Nimic nu-i mai aproape de dragoste ca ura ; și poate că a fost mai ușor să se transforme o vagă dragoste maternă în ură, decît în indiferență.

Fondul tabloului era alcătuit dintr-un ansamblu de unchi, de mătuși și de bunici, iritați de existența acestui intrus care le apărea ca o fisură pe-o fațadă onorabilă, deși de altminteri oarecum crăpată.

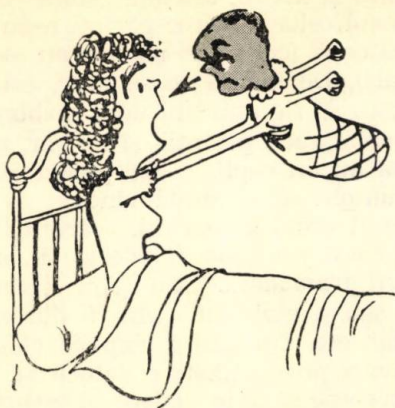
Paternitatea și maternitatea indivizilor se înscriu de fapt în contextul existenței lor. Părinții care au rămas ei înșiși copii, din cauză că n-au trăit în condiții favorabile evoluției lor, nu-și pot iubi copiii cum trebuie ; îi vedem încercînd chiar sentimente de gelozie la adresa propriei lor opere, a propriei pro-genituri, întocmai ca mama copilăroasă care a căutat în căsătorie un soț capabil s-o întrețină, s-o prote-jeze, și mai puțin un soț adevărat. Ea avusese șansa de a descoperi un om avid să fie devotat, ale cărui proprii probleme îl făceau să încline întotdeauna către cei mai slabi. Totul a mers așadar foarte bine pînă la sosirea pe lume a primului copil, care, și mai slab decît tînăra femeie, i-a apărut acesteia, în mod inevitabil, ca un rival primejdios. Atribuindu-i pe loc sentimentele pe care de fapt ea le nutrea față de el, mama a decretat dintr-o dată că acest sugar o urăște și că *prima privire pe care acesta i-a arun-cat-o a fost „o privire dușmănoasă”*. Din prima zi, relațiile lor s-au stabilit pe planul concurenței. Ar fi trebuit, pentru ca lucrurile să ia alt curs, ca această tînără femeie să fie fost suficient de coaptă ca să

devină soție și, prin urmare, ca să-și considere copilul drept un semn și-o operă a dragostei sale conjugale.

Cînd o mamă începe să simtă că îmbătrînește în momentul în care fiica ei ajunge la strălucitoarea frumusețe a adolescenței, nu e cazul să ne mirăm dacă în relațiile lor intervine uneori, o oarecare amărăciune. Ar trebui ca mama să fie atunci în stare să se identifice cu fiica ei, astfel încît să-și poată continua cu voioșie drumul în viață, tot așa cum fiica ar trebui să se identifice mamei, pentru a ajunge, în mod armonios, la maturitatea ei feminină. Dar gelozia observată într-o asemenea situație corespunde unei crize trecătoare și n-are nimic comun cu geloziiile de tipul celor precedente, căci singurul lucru de neîndreptat este absența la copil, în decursul primilor săi ani de viață, a duioasei iubiri materne.

Cunoaștem de asemenea tați care prind necaz pe fiii lor și merg pînă acolo încît ajung să se teamă de

ei, ca și cînd ar vedea într-însii pe viitorii lor ucigași. Ne este îngăduit să presupunem că, în străfundul sufletelor lor, ei ascund mai de mult o violentă agresivitate nesatisfăcută față de propriul lor tată sau față de vreun frate mai mare : de aceea au ei impresia că sînt amenințați de un fel de lege a talionului ; ei atribuie propriilor fii unicele sentimente filiale pe care le-au cunoscut, asemănîndu-se cu regii din legende care vor ca urmașul să le fie ucis încă din leagăn, pentru că un oracol le-a prezis că tînărul prinț va deveni într-o zi un paricid dornic să cucerească tronul. Aici ura — cum se întîmplă adeseori — ia naștere din frică.

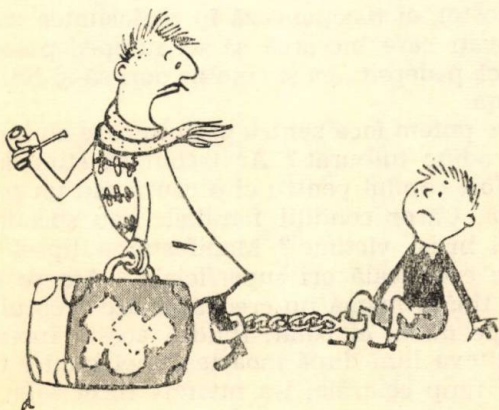
Nu întotdeauna copilul care n-a fost dorit, este și respins din cauza aceasta. Trebuie să facem deosebire între cazul celor care poate nu și-au ales bine momentul nașterii, dar ai căror părinți erau destul

de strîns uniți și aveau, oricum, „stofă“ de tată și de mamă, și cazul celor ai căror părinți n-au dorit niciodată să aibă copii (cel puțin nu doreau să-i aibă unul de la celălalt). De îndată ce se nasc, cei din ultima categorie riscă să fie obiectul unei răzbunări îngrozitoare : pot să-și audă părinții, și nu rar, plîngîndu-se de faptul că au un copil... iar pentru un copil este un lucru cumplit să se simtă vinovat că există ; am cunoscut copii unici la părinți, cărora li se spunea într-una : „*Dacă nu te-ai fi născut tu, am fi putut face călătorii frumoase...*“ sau „Am fi reușit s-avem o mașină“, sau și mai rău : „Am fi dus o viață mult mai comodă“ etc. Un tată îi explica chiar băiatului său care învăța prost : „Este o datorie să înveți bine, fiindcă tu trebuie să ai în vedere că ești *întreținut de noi*“. Poți oare să dai mai bine de înțeles cuiva că-l tratezi ca pe un străin ?

Căci, dacă, pe de o parte majoritatea părinților, cum arătam mai sus, reușesc cu oarecare greutate să-și lase copiii să se „degajeze“ de tutela lor, alții, dimpotrivă, caută într-una să se degajeze ei de proprii lor copii : unii, pentru că nu pot suporta îngrădiri ale propriei libertăți ; alții, pentru că nu știu cum să-și joace cu adevărat rolul de părinți ; o asemenea lipsă de experiență își are adeseori originea în faptul că nimeni n-a știut să joace, cîndva, în preajma lor, aceste roluri : un om care-și pierduse tatăl la vîrsta de cinci ani se arăta a fi un părinte excelent pentru fiii săi, dar asta numai pînă cînd ei au atins aceea vîrstă fatidică — cinci ani — după care parcă s-a desprins de ei, însă nu din rea-voință, ci dintr-o subită incompetență. Un altul care nu-și cunoscuse niciodată tatăl firească, dar găsise un excelent tată

adoptiv cînd avea vreo doisprezece ani, părea să-și fi descoperit realmente fiii și fiicele abia atunci cînd aceștia împliniseră vîrsta de doisprezece ani, de parcă ei n-ar fi existat mai înainte, ori ca și cum el însuși n-ar fi izbutit să le dovedească că există într-adevăr. Exemplele de acest gen nu lipsesc, și ele nu fac altceva decît să confirme că este greu să dai ceea ce n-ai primit niciodată.

Dar ceea ce-i mai dureros e poate cazul acelor bărbați sau al acelor femei care își iubesc copiii, fiind însă incapabili să le-o dovedească. Ei își blochează orice manifestare de tandrențe. Am întîlnit mai multe mame înverșunate împotriva propriilor copii, iar furia lor era în mod fățiș plină de ură doar pentru că era vorba de copilul care — prin simplul fapt că era progenitura lor — se devaloriza în proprii lor ochi ; erau mame care nu-și acordau dreptul de a se iubi pe

ele însele și totul n-avea nici o legătură cu faptul c-ar fi dorit ca proprii lor copii să fie superiori tuturor celorlalți ; ele îi înglobau în propriul lor sentiment de inferioritate, neputîndu-i considera drept obiecte ce pot fi iubite, neizbutind să-i separe de persoana lor proprie ; și unele dintre ele mergeau pînă acolo încît își raportau sentimentele materne la copiii altor familii sau chiar la niște animale domestice, căci nu se mai ciocneau acum de aceleași îngrădiri !

Ură sau pseudo-ură, indiferență sau falsă indiferență, produc același climat prea puțin favorabil creșterii și înfloririi unei personalități. Se întîmplă foarte rar unor copii să declare cu îndrăzneală și cinism, asemeni lui Morcoveață (Poil de Carotte) : „Nu toți oamenii au șansa să fie orfani“. În general, ei cred mai repede că părinții au dreptate, și că greșeala e a lor. Dacă simt în taină că în ei se naște o anumită agresivitate față de tratamentul pe care-l suportă (tratament în care aspectul cel mai grav este lipsa de dragoste), ei reacționează în majoritatea cazurilor ca vinovați care încearcă să se autopedepsească ori să se facă pedepsiți, ca și cînd ar dori să-și liniștească conștiința.

Dar ce putem face pentru părinții care au instinctul atît de adînc tulburat ? Ar trebui să știm de ce și cum a fost copilul pentru ei o cauză sau un prilej de suferință. Căror condiții familiale sau sociale le-au căzut ei înșiși victime ? Manifestarea lipsei lor de dragoste este reală ori superficială ? Așa se explică de ce o tînră mamă nu credea că are dreptul să iubească pe micul ei băiat, fiindcă acesta fusese născut la cîteva luni după moartea unei bunici tiranice care, în timp ce trăia, i-a interzis fiicei sale — atît

cît putea s-o facă — să aibă copii. Copilul a profitat într-un fel de moartea bunicii sale pentru a se naște ; așa c-a fost considerat drept semnul palpabil al unei teribile și ucigătoare neascultări ! În ce măsură tocmai din dragoste, mama devenise incapabilă să-și mărturisască dragostea ? De fapt, orice semn de afecțiune nu l-ar fi destinat pe copilul ei răzbunării puterilor malefice, despre care ne închipuim întotdeauna că sînt gata să-i pedepsească pe acei care încalcă legile sacre. Într-un caz asemănător, atîta timp cît tînăra mamă nu îndrăznește să ia cunoștință de monstruosul abuz de putere săvîrșit față de ea, riscă inconștient, să-și distrugă propriul fiu, să se distrugă și pe sine din nevoia de a se pedepsi pentru o crimă imaginară ! Neizbutind să atingă stadiul de independență al unui adult, o asemenea mamă e incapabilă să-și îndeplinească cum trebuie rolul de mamă.

În realitate, marea scuză a părinților cărora mereu le plouă și le ninge, este că foarte adesea ei înșiși au rămas copii ! Și anume niște mari copii nefericiți, care nu-și dau seama de răul pe care-l fac.

II

Teama permanentă

Dacă există un defect capital al părinților pe care-l putem considera izvorul a aproape tuturor celorlalte defecte, acest defect este *teama permanentă*.

— Dar — ni se va replica — cum să-i reproșezi cuiva că-i neliniștit ? El nu-i de loc vinovat că așa-i

e firea. Oare nu este el cel dintii care suferă de pe urma unui asemenea defect ?

Nu negăm acest lucru ; dar cînd un obiect de porțelan are un defect, nimeni nu pretinde că el este de vină, dar defectul nu există mai puțin din cauza asta !

De altfel, o dată înlăturată problema prea complexă a responsabilității morale, putem noi afirma — cu maximum de bună credință — că nu există un anume mod de a-ți cultiva anxietatea și de a te simți bine cu ea. Întîlnim mulți părinți care s-ar socoti părinți răi dacă n-ar fi îngrijorați; și dacă unul din cei doi părinți e mai îngrijorat decît celălalt, nu merge el pînă acolo încît îi impută cîteodată celui alt seninătatea, pe care o consideră indiferentă sau inconștientă ? O eroare destul de frecventă ; să crezi că dacă te gîndești într-una la lucrul cel mai rău posibil, izbuțești să-i ocolești ; adevărul este de foarte multe ori contrariu ! Trebuie așadar să fim lipsiți de prevedere ? Fără îndoială că nu, dar e bine să deosebim prevederea de teamă. Singura prevedere demnă de a purta acest nume este cea care organizează o rezistență eficientă împotriva răului, fără a atribui dinainte catastrofele de care ne temem, un credit disproporționat față de riscul real. A considera că riscul e mai mare decît este în realitate, ar trebui să fie de asemenea considerat ca o formă a lipsei de prevedere (și încă una dintre cele mai periculoase !), căci înseamnă a fi neprevăzător dacă nu ești în stare să prevezi toate șansele pe care le ai de-a scăpa de pericol.

Unii își închipuie că n-au nevoie să prevadă evenimentele fericite ; ei se tem mai presus de orice de

nădejde și de încredere, căci tremură într-una să nu vadă decepția ivindu-se de după ele. Dornici să fie înarmați împotriva acestei decepții, ei întrețin permanent, în spiritul lor, evocarea catastrofei care-i consumă la foc scăzut, dar *negreșit* îi consumă, cu toate că nu sînt deloc siguri că vor fi vreodată victimele acesteia.

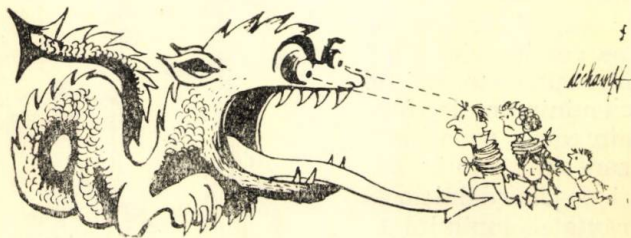
Asta încă n-ar fi nimic, dacă evocarea lucrului celui mai rău posibil n-ar avea nici un efect practic. Din păcate, tot evocînd evenimentele, noi le și provocăm. Așa se face că mulți dintre pesimiști au prilejul să se hrănească cu amarnica justete a pronosticurilor născocite de ei ; aceștia nu-și dau seama că în mod inconștient, ei înșiși au făcut ca lucrurile să se împlinească. Este absolut sigur că personalitatea tinerilor se formează, în mare parte, în raport cu ideea pe care și-o fac despre ei proprii lor educatori : acei care se așteaptă într-una la o evoluție nefavorabilă, văd adeseori *cum copilul se modelează încetul cu încetul aidoma temerilor lor*. După cîte știu eu, cei care mizează pe cumințenia unui copil, obțin — tocmai ei — cu minimum de efort, cumințenia ; în schimb cei care sînt aprioric convinși de zburdălnicia și de răutatea copilului au

parte de întreg cortegiul manifestărilor respectivei zburdălnicii și răutăți. Mi-au fost date multe exemple de acest gen, fără a le enumera pe cele pe care le-am putut avea, eu însumi, sub ochi.

Fără îndoială, anxietatea este în fond pesimistă, dar ea nu se confundă totuși, întrutotul, cu pesimismul care poate fi calm și resemnat, ceea ce nu este cu nimic mai presus. Pesimistul se laudă că vede lucrurile așa cum sînt ele și se proclamă a fi „realist”; el se îndreaptă către prăpastie cu mai multă seninătate și cu mai puțină ezitare decît neliniștitul. Pentru el, de fapt, nu există decît o singură cale, despre care știe dinainte unde duce; el nici măcar nu-și mai dă osteneala să consulte indicatoarele, la răscruci. El este încredințat că toate celelalte drumuri sînt fără ieșire.

Dimpotrivă, părinții fricoși păstrează o doză mai mare sau mai mică de speranță, în adîncul sufletului lor, însă ceea ce le lipsește este încrederea. Ei sînt fascinați de pericolul de care se tem și care le apare excesiv de amplificat, dar ar dori să scape de el, ca

pasărea ce va deveni prada șarpelui care-și ațintește privirea asupra ei. În amîndouă cazurile este nevoie, în general, de o intervenție dinafară, pentru a salva victima.

În realitate, teama este mai insuportabilă decît pesimismul, care folosește chiar, se pare, multor oameni ca să înlătore suferința pe care le-o provoacă anxietatea, teama. Există însă o cu totul altă soluție pe care noi am dori s-o propunem, întemeindu-se pe două principii : 1) Acești părinți să izgonească din minte ideea că este de datoria lor să fie temători ; 2) Acești părinți să fie conștienți de un lucru esențial : că îngrijorarea personală nu-i apără pe copiii lor.

Intr-adevăr, experiența ne arată că îngrijorarea sporește chiar riscurile. Este destul ca părinții să se teamă pentru o latură sau alta a educației urmașului lor, pentru ca lucrurile să se încurce tocmai în acea parte. O mamă este îngrijorată de problema alimentării ? În mod aproape fatal ea va avea un copil mofturos la masă. Un tată este obsedat de succesul școlăresc ? Fiul său are o mulțime de șanse să fie un leneș. Cel care are fobia minciunii, va vedea acest defect înflorind în familia sa.

Poate că unii vor crede că lipsa poftei de mîncare a sugaciului a dat naștere preocupărilor alimentare ale mamei sale, după cum eșecurile școlare ale fiului au provocat grijile obsedante ale tatălui, față de tot ceea ce are legătură cu studiile. Nu putem admite acest punct de vedere, fiindcă prea am văzut mulți copii recăpătîndu-și pofta de mîncare, atunci cînd masa le-a fost servită cu mai puțină temere și des-

tui elevi redevenind studioși atunci cînd părinții încetau să mai aștepte, cu sufletul la gură, rezultatele compunerilor lor.

Anxietatea părinților este resimțită de copii ca un atentat la securitatea de care au nevoie ca să crească fără prejudicii. Ei o resimt de asemenea ca pe o slăbiciune care-i pune la discreția lor pe cei care le-au dat viață, slăbiciune pe care pot miza la nesfîrșit, ca să obțină din ce în ce mai multe dovezi de dragoste, de care nu se mai satură. Datorită neliniștii acesteia ei pot să se folosească de șantajul afectiv atît de des denunțat și care, în realitate, aduce tot atîtea prejudicii celor care-l practică, cît și celor care sînt obiectul respectivului șantaj. Copilul de pildă, respinge mîncarea ce i se dă ; el plînge, scuipă ceea ce i se bagă cu de-a sila în gură și fără îndoială că slăbește sau rămîne, cel puțin, la aceeași greutate, spre disperarea celor din jur. Fără îndoială că el este cel

care plătește, dar în ochii lui acest preț este minim față de avantajele dobândite : refuzul său de a mânca face din el cel mai interesant personaj al familiei. Este certat, poate că este și bătut, însă de el lumea se ocupă neconținut. În timp ce i se servește supa, cei mari *dau pentru el adevărate reprezentații de circ*, ca să-l distreze o cât mai bună bucată de vreme. La plimbare, dacă ne întâlnim cu prieteni, aceștia întreabă numai decît de ultima lui masă. Sînt enumerate lingurițele de piure sau de prăjitură pe care copilul a binevoit să le înghită ; sînt descrise față de el, șiretlicurile care au trebuit să fie folosite, ca să se obțină un asemenea succes. Se discută despre faptul dacă copilul poate fi lăsat să ia oricîte bomboane „pentru că ceva tot va folosi dintr-asta“, ori dacă e bine să-l oprești să mănînce ca să-l faci să flămînzească. Tatăl și mama îndoctrinați de către medic, jură să fie indiferenți ; dar asta n-o împiedică pe bunică să telefoneze în fiecare zi pentru a afla „ce a mîncat la prînz“. Și pe urmă neliniștea este mereu prezentă, acută ; privirile evită cu nepăsare farfuria lui, dar de fapt se privește pe furiș. Dacă numai cîteva lingurițe au fost înghițite fără dificultate, cum poți să te abții să exclami : „Ah ! cît e de drăguț ! Aproape că n-a lăsat nimic !“ recunoscînd prin asta că atitudinea anterioară nu fusese decît o comedie. Aceste mici scene pe care atîtea familii le cunosc, sînt cele mai bune dovezi pe care le poți da în legătură cu efectele dăunătoare ale neliniștii. Este posibil ca totul să fi început într-o perioadă în care, dintr-un motiv normal fiziologic (ușor deranjament digestiv

de pildă), copilului să nu-i fi fost prea foame. În asemenea caz, înțelept ar fi fost să se aștepte ca, o dată cu sistemul digestiv odihnit, foamea să reapară de la sine. Imaginația părinților neliniștiți însă nu așteaptă ; la prima farfurie respinsă ei își văd copilul redus la o stare aproape scheletică, expus tuturor bolilor și tuturor infirmităților ! Ei au de asemenea iluzia că, insistînd puțin și arătînd copilașului disperarea lor, ei vor birui rezistențele lui. N-are bebelușul inimă bună ? El își iubește mămica, nu dorește să fie amărîtă. Insistența peste măsură nu face însă altceva decît să îndîrjească rezistența la mîncare a tînărului recalcitrant ; și această rezistență mărește teama mamei, care la rîndul ei îi mărește insistența... și așa mai departe ! Astfel se creează un întreg climat pasional, în legătură cu care te întrebi, în cele din urmă, dacă nu cumva convine celor două părți pe care le vezi deopotrivă înglodate în el.

La origine, vinovată este în general imaginația dramatică a celor mari. Un copil refuză odată supa ? Ne închipuim numaidecît că el se aseamănă cu acele mici victime ale foametei, ale cărei efecte înspăimîntătoare le-au înfățișat fotografiile din ziare. El fură o bucată de zahăr ? Închisoarea, tribunalul, poate chiar eșafodul. Îi place copilului să zică pușcă unei bucăți de lemn luată de pe jos ? Unii vor vedea într-asta dezvăluirea tendinței de a minți și de-a născoci, pe cînd alții (a căror teamă este orientată astfel) vor crede că descoperă semnele care premarg unui instinct violent și crud, de care li-e teamă mai mult decît orice. Copilul însetat pur și simplu le va apare aces-

tora ca un viitor bețiv ; elevul care a luat o notă proastă, drept o viitoare haimana. Departe de a înțelege că perfecțiunea pe care o cer de la cea mai fragedă vîrstă a fi ceva anormal, neliniștiții fac din țințar armăsar. Totul li se pare a fi indiciul unui viciu posibil or al unei monstruozități pe cale să se nască în copilul lor.

Ceea ce am arătat mai sus se leagă de temerile privitoare la viitorul fizic și moral al copiilor. Trebuie de asemenea să denunțăm neliniștea provocată de o exagerată frică în fața pericolului lumii exterioare. E de presupus că niciodată nu-i dăunător să fii prea prudent, și totuși excesul de prudență este probabil aproape la fel de primejdios ca și imprudența. Asta înseamnă să uiți existența riscului de-a nu te expune niciodată vreunui risc, însă acest aspect ne conduce către al doilea defect : hiperprotecționismul care merită el singur un capitol.

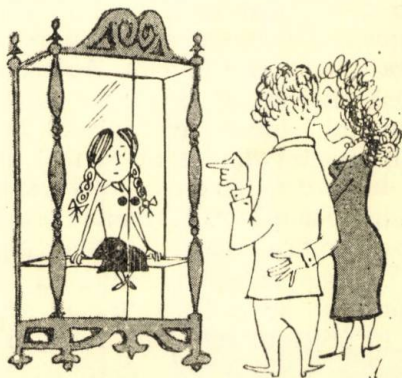
Dar, chiar de pe acum se impune o soluție entremă împotriva nefastei neliniști a părinților : pe cît posibil, ținerea imaginației în frîu. Aceasta acționează ca o avalanșă ; la început fără îndoială că i se poate încă opri avîntul, încetul cu încetul însă n-o mai poți stăpîni, imagini din ce în ce mai dramatice și absurde se înlănțuie, iau din ce în ce mai intens aparența realității, se amplifică și termină prin a ocupa întregul cîmp al gândirii noastre. Dacă am încerca să ne sustragem, ne-am crede pierduți, ca și dresorul care-și ia privirea de la fiara cu care este închis în cușcă. Dar în acest timp, o altă fiară, și mai reală, ne sfîșie.

III

Hiperprotecționismul

„Atențiune, vezi c-o să se lovească !“

Copilul hiperprotejat este astfel înconjurat de sumbre pronosticuri. Lumea este, pentru părinții săi, plină de lucruri și de oameni care reprezintă, fiecare în parte, o amenințare la adresa copilului. În plus, niciuna din inițiativele sale n-ar avea cum să fie bună, și cu atît mai puțin inofensivă ! Dacă pune mîna pe un obiect fragil, ei sînt încredințați că-l va sparge; dacă ia un băț, chiar un simplu creion, fără doar și poate c-o să-și scoată ochi cu obiectul acela ! Fără încetare este supravegheat, păzit. Majoritatea gesturilor îi sînt reglementate sau vor determina o interdicție. Idealul, pare-se, ar fi să-l poți pune într-o vi-

trină, de unde să nu-l scoți decît atunci cînd vrei să-l arăți vizitatorilor de seamă.

Hiperprotecționismul este un defect, care, la părinți, izvorăște atît din teamă cît și dintr-un excesiv simț de proprietate. Într-o familie pe care o cunosc, copiii erau obligați să învețe și să repete o formulă care părea a fi un descîntec : „Fără tata și mama nu poți ști nimic, nu poți face nimic“. Cu alte cuvinte, nici o existență individuală nu e nici posibilă, și nici îngăduită. Copilul crescut în asemenea condiții nu va dobîndi prea multă încredere în viață ; el pare să fie destinat a fi mereu timid, fricos, să se simtă întotdeauna — chiar și atunci cînd va deveni adult — în stare de contravenție, ori de cîte ori va manifesta o oarecare veleitate de a fi independent. El nu-i îndreptățit să aibă o personalitate. Este sortit unei existențe șterse, unui sentiment de inferioritate, de neînvins, în afară de o răbufnire de revoltă care-l salvează... sau poate-l azvîrle în extrema cealaltă.

Mama hiperprotecționistă care își aduce fiul sau fiica la consultație, are un fel cu totul anume de a-i împinge către medicul care trebuie să-i examineze, dar în același timp și de a-i reține pe jumătate. Îi simți pe sărmanii copii ținuți în loc de un elastic nevăzut. Cum ar mai vrea mama să îndure în locul lor examinarea, îngrijirea, injecțiile, operațiile ! Cum ar mai dori ea să servească întotdeauna drept tampon între ei și asprimile lumii exterioare ! În ochii ei, pericolul pe care-l vede atîrnînd deasupra capetelor lor crește o dată cu depărtarea materială care-i separă de ea. Și dacă din întîmplare medicul sau psihologul manifestă dorința de-a vorbi cu copilul în absența ei, iat-o

numaidecît neliniștită sau furioasă ! N-am primit oare cîndva, într-o situație asemănătoare, răspunsul : „Dar la ce vă puteți aștepta să aflați din spusele unui copil ? Totuși eu sînt cea care știe tot ce-l privește, doar eu sînt în stare să vă informez cum trebuie !“

Noul născut căruia i s-ar refuza tăierea cordonului ombilical după venirea sa pe lume, n-ar avea cum trăi : o mamă nu poate pretinde, în mod rezonabil, să continue să respire și să mănînce pentru copilul ei, cînd acesta a devenit apt să respire și să mănînce prin propriile sale mijloace. Hiperprotecționismul, de asemenea, îl condamnă la asfixiere pe cel care este obiectul lui.

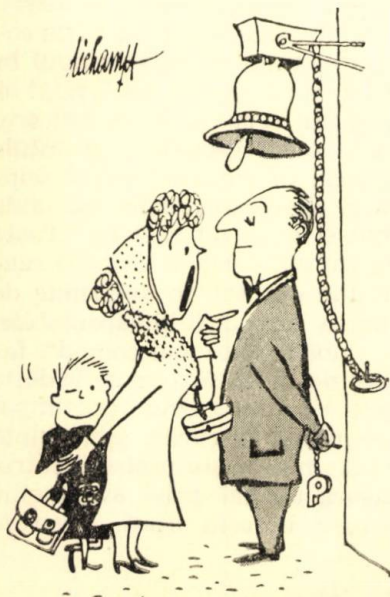
Fără îndoială că hiperprotecționismul își schimbă, cu timpul, aspectul. Aproape întotdeauna el înseamnă că-l socotește pe copil o ființă neputincioasă și lipsită de rațiune. Protejarea forțată are cînd un caracter fizic, cînd unul moral ; astfel ne vom teme la fel de mult de faptul că el umblă cu un briceag care poate să-l rănească, ca și de gimnastică și sport care-l fac să gîfîie, îl încălzesc și-l expun riscului de a contracta o răceală, ca și la traversarea străzilor, căci poate fi călcat, ca și de contactul cu colegii presupuși că ar vehicula maladii contagioase sau un vocabular obscen, ca și de lectura cărților nu îndestul triate etc. După obiectele primejdioase vin la rînd influențele rele. N-aș vrea să spun că nu există obiecte periculoase, și nici influențe rele : și, de plidă, nu voi sfătui pe nimeni, fără îndoială, să lase o bandă de copii să se joace cu muniții explozive părăsite. Dar e bine

să ne ferim să credem că orice cutie inofensivă de conserve, este o bombă cu efect întârziat. O primejdie adevărată se poate ivi și dintr-o simplă sugestie, cum s-a întâmplat în cazul relatat în ziare, al ucenicului măcelar care, închis din neatenție într-o încăpăre frigorifică, a murit după câteva ore avînd toate simptomele congelării, deși aparatul refrigerator nu funcționa.

Hiperprotecționistul vrea să-i aibă într-una pe copii în raza privirii sale, să-i aibe la îndemînă. Mi s-a vorbit despre cazul unor părinți care au hotărît să fie dărîmați în casa lor mai mulți pereți, ca să obțină astfel un dormitor încăpător, în care paturile copiilor numeroși, înconjurau patul conjugal ! Fără a merge chiar atît de departe, nu afli însă prea rar că un copil, deosebit de iubit, a fost ținut ani de-a rîndul în camera părinților săi, fără ca măcar spațiul limitat al apartamentului să le fi putut servi drept justificare. În astfel de cazuri sînt invocate greutățile de încălzire, necesitatea de a-l trezi pe copil în timpul nopții, pentru ca nu cumva să ude cearșafurile, teama de a nu se dezveli în somn și de a nu răci etc. Toate pretextele sînt bune pentru a ascunde adevărata cauză care, de cele mai multe ori, este o aversiune de neînvins față de necesitatea acceptării indispensabilei separări. Ei preferă să spună : „Este mai comod“, fără a fi în stare să explice de ce. Încălzirea se vădește a fi un foarte prost pretext, atunci cînd anotimpul călduros nu schimbă cu nimic lucrurile. Obișnuința de-a uda peste noapte așternutul este probabil întreținută în multe din cazuri, tocmai prin avantajile acordate atît mamei care dorește să-și păstreze

puiul sub aripa ei, cât și micuțului care se teme într-una să nu fie îndepărtat. Și astfel, dintr-o pseudo-infirmitate dăunătoare mai ales, pare-se, saltelelor, se stabilește un fel de complicitate din care trag beneficii în aceeași măsură, cele două părți. Și apoi, de ce să te revolți, dacă toată lumea pare mulțumită așa ? Dar adevărul este că o astfel de mulțumire ține puțin și sfârșește prin a costa scump ! Prea multă protecție exercitată în copilărie, îl lasă pe copil fără apărare, la vârsta matură, căci adultul, prost înarmat pentru existență, nu se simte niciodată în întregime adult și se dovedește incapabil să se apere prin propriile-i mijloace, atunci când nu mai are pe nimeni care să-l apere.

O variantă a hiper-protecționismului constă în a dori să-l ferești pe copil de orice neajuns, cât de mic, care iar putea fi pricinuit de alții ; în general, cei ce procedează astfel nu-și cruță cituși de puțin protejatul ; ei vor face, de pildă, lecții, în locul lui, spre a-l feri de o notă proastă, dar nu se vor stăpîni, ei înșiși cu prima ocazie, să nu-l certe cu violență și

să-l pedepsească aspru. Fără îndoială că tot ce vine de la ei nu li se pare la fel de jignitor, poate pur și simplu pentru că nu-s loviți, la rîndul lor, indirect. Ar trebui să fim întotdeauna de-o sinceritate curajoasă, întrebîndu-ne pe cine dorim să ferim în primul rînd de loviturile din afară : pe noi înșine ori pe copil ? În plus, este vorba într-adevăr să compensăm slăbiciunea unei ființe tinere... sau să-i dovedim acestei tinere ființe cît este de slabă și că n-ar fi în stare să se lipsească, fără riscuri, de sprijinul nostru ?

Asemenea ipoteze ne vin în minte, atunci cînd vedem cum reacționează unii părinți la o nedreptate la care, socotesc ei, a fost supusă odrasla lor, fie din partea profesorilor, fie din partea colegilor, împărțind egal indignarea lor între presupușii călăi și presupusa victimă. Ei se vor opri pentru o clipă să vociferze împotriva celor dinții, ca să se întoarcă, plini de minie, către cealaltă parte, muștrînd-o : „Înții și-ntii, astfel de lucruri nu ți s-ar întîmpla, dacă tu n-ai face întotdeauna contrariul celor ce ți se spun“... sau „dacă tu n-ai fi mereu“... sau „dacă tu n-ai vrea mereu...“ (urmarea frazei se modifică după fiecare caz). Ceea ce pare să arate foarte bine că-n adîncul sufletului lor, ei înșiși se socotesc a fi *principalii ofensați, considerînd toată lumea, fără deosebire, răspunzătoare pentru evenimentul care le-a provocat neplăcerea !*

Recunoaștem bucuros că este normal să-nțerci să scutești ființele prea tinere sau prea slabe de suferințele inutile și de încercările prea grele pentru umerii lor ; este de asemenea normal să te așezi în-

tre ei și lumea exterioară, atunci cînd nedreptăți flagrante îi amenință. Dar există și mici suferințe, mici încercări și chiar mici nedreptăți care alcătuiesc urzeala vieții, și pe care părinții nu pot decît să le mărească atunci cînd intervin. Nu i-ar fi neplăcut unui elev să-și vadă tatăl și mama luîndu-i apărarea, indignîndu-se la adresa celor răi care-au vrut să-i facă rău și să-l considere, pe el, drept un biet și inocent martir. Pentru a obține satisfacții atît de delicate, cum să nu fii tentat să te expui cît mai des unor erori judiciare care-ți oferă în schimb atîtea compensații ? Nu este prea greu să obții să fii pedepsit pentru un altul, să-l scoți din sărute pe profesor, să atragi renghiurile colegilor ! Dar cu cît mai mult se amestecă părinții, cu atîta se înmulțesc și incidentele. Departe de a fi apărat, copilul se expune tuturor loviturilor : el se pune, pe sine, în afara societății în care, dimpotrivă, ar trebui să-nvețe să-și găsească locul.

Astfel, pînă și-n momentul în care hiperprotecționismul se manifestă, el nu este, cel mai adesea, decît o protecție iluzorie !

IV

Perfecționismul

Tot așa cum hiperprotecționismul nu te protejează, perfecționismul nu te face perfect.

Cu toate acestea, părinții *perfecționiști* acordă adeseori o importanță nemăsurată celui mai mic defect

al odraslei lor ; pentru ei nu există de fapt defecte mici și defecte mari, căci toate le inspiră o egală neplăcere. Ei nu înțeleg și nici nu admit că e posibil ca propriul lor copil să nu facă foarte bine tot ceea ce face, și în mod general tot ceea ce cred ei că trebuie să facă. Uneori sînt meticuloși, chițibușari, exigenți, ocupați fără întrerupere să spioneze, să critice, să corecteze, să moralizeze ; alteori nu exercită o supraveghere atît de strictă, dar se arată a fi desnădăjduiți și lasă să se înțeleagă că soarta a fost prea crudă față de ei, dăruindu-le copii cărora „trebuie să le spuie mereu cîte ceva“ !

Adevărul este că ei nu îndură ca propriii lor copii să fie copii ! Un tată, căruia i-am explicat într-o zi că dorința fiicei sale de a-și întrerupe cîteodată munca pentru a se juca este perfect firească, mi-a răspuns cu o uimire scandalizantă : „Oricum, ea are zece ani !“ Mi-a fost reprodusă conversația pe care au avut-o două mame în timp ce-și așteptau fetițele la ieșirea din clasă : „Am să-i schimb probabil școala la anul, spunea una, fiindcă n-a făcut nici un progres la ortografie“. — „Mă gîndesc și eu, pentru a mea, la același lucru, răspunse cealaltă, deoarece aș *dori să-și pregătească serios examenul de admitere în liceu*“. — În ce clasă o să aibă loc „examenul de admitere“ ? „Într-a zecea. De curînd a împlinit cinci ani, dar cîți ani are a dumneavoastră ? — „Cinci ani și jumătate“.

Părinții care au un singur copil sînt în mod anume predispuși la perfecționism, cu atît mai mult cu cît lor le lipsesc puncte de comparație și de aceea nu-și dau seama ce se poate cere la fiecare vîrstă. Ei ar vrea ca *opera* lor unică să fie dintr-odată o capodoperă, și se arată plini de indignare față de tot ceea ce-i de-

cepționeze. „Închipuiți-vă că mai trebuie să fii mereu în spatele lui, ca să-l obligi să-și aranjeze lucrurile... la șapte ani!... Și trebuie să vezi numai cum se spală, dacă nu ești de față!” De parc-ar fi normal ca un băiețuș de șapte ani să fie model de ordine și de curățenie! Așadar, nu e mai bine să ai un băiețuș normal, decât să ai un model de ordine și de curățenie? Nu este bine ca un copil să fie „maniac” — cum se zice — sau cel puțin să fie „maniac” de genul maturilor; căci și sugarii sînt maniaci în felul lor, dar de un fel deosebit care face parte din natura lor și constă mai ales în cerințe față de cei din jur. În schimb, este foarte bine dacă un băiat de șapte ani pleznește de vitalitate, chiar dacă ar fi să umble uneori, din cauza asta, cu mâinile murdare, cu părul vîlvoi, cu hainele în dezordine și fața ca de cărbunar.

Perfecționismul părinților urmărește adeseori la început curățenia, ținuta vestimentară, bunele maniere: ar trebui ca întotdeauna copilul să aibe aerul că-i scos din cutie. Orice pată pe-o haină este un prilej de dramă, uitîndu-se că există un stadiu al dezvoltării în care joaca cu apa, cu pămîntul și noroiul, corespunde unei necesități profunde și, prin aceasta, demnă de a fi respectată. Dorim ca un copil oricît de mic să aibă grijă de jucăriile sale, numai pentru că adulții dau o importanță deosebită obiectelor, în timp ce copiii investesc întregul lor interes în ceea ce se poate face cu ele. În această privință, adulții sînt în mod special conformiști ; pe cînd, pentru ei, o mică greblă de pildă trebuie să folosească la greblat, junele proprietar al acestei unelte îi poate găsi o întrebuintare mult mai potrivită, desfăcînd-o în două bucăți care, fiecare în parte, capătă o destinație deosebită, după ce a fost supusă unui tratament corespunzător. Frumoasa jucărie mecanică pe care părinții ar vrea s-o transforme într-un obiect de muzeu, capătă o semnificație deosebită, dar tot atît de valabilă, pentru cel ce preferă să vadă în ea un mijloc de a-și exersa îndemînarea de meșter și de a-și împlini dorința să știe „cum este făcută“. Cei mai mulți părinți preferă ca întreaga curiozitate științifică să fie rezervată exclusiv domeniului școlar ; și din această cauză ei combat adevărata curiozitate științifică, incapabilă să se dezvolte fără o oarecare stricăciune aparentă. Îmi închipui că un Bernard Palissy-copil n-a fost o sinecură pentru tatăl și mama lui, dacă aceștia au fost cît de cît perfecționiști ! Am cunoscut un școlar care a devenit

apoi un savant renumit ; el scormonea prin lăzile de gunoi ale cartierului său, ca să strângă cutii goale de conserve, de care avea nevoie pentru invențiile sale. Ar fi fost mare păcat ca niște educatori cu principii rigide să-l fi împiedicat de la asta, în numele ordinii, al igienei și al conveniențelor !

Să fim bine înțeleși : nu elogiem nici dezordinea, murdăria, lenea, și în general imperfecțiunile sau defectele de orice fel. Este ușor să răsucești lucrurile, ducându-le pînă la absurd, împingându-le la

extremă : dar noi tocmai asta și cerem, ca nimic să nu fie împins pînă la extremă. Perfecțiunea este un țel îndepărtat, și-ar fi ridicol să-i cerii unui copil s-o atingă, atunci cînd nici adulții înșiși nu reușesc s-o dobîndească. Educatorii trebuie să cultive calitățile celui pe care-l educă, fără să-i reproșeze că nu le are pe toate din naștere. Dacă ar fi așa, ei nici n-ar mai avea nimic de educat ! Ceea ce-i absolut nefast în perfecționism este esența sa negativistă, căci întotdeauna el pune accentul pe imperfecțiuni. El nu încurajează, ci descurajează.

apoi un savant renumit ; el scormonea prin lăzile de gunoi ale cartierului său, ca să strângă cutii goale de conserve, de care avea nevoie pentru invențiile sale. Ar fi fost mare păcat ca niște educatori cu principii rigide să-l fi împiedicat de la asta, în numele ordinii, al igienei și al conveniențelor !

Să fim bine înțeleși : nu elogiem nici dezordinea, murdăria, lenea, și în general imperfecțiunile sau defectele de orice fel. Este ușor să răsucești lucrurile, ducându-le pînă la absurd, împingându-le la

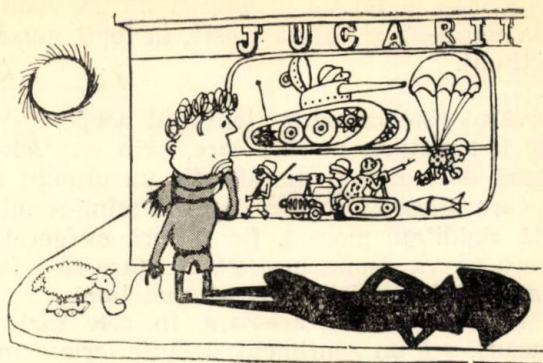
extremă : dar noi tocmai asta și cerem, ca nimic să nu fie împins pînă la extremă. Perfecțiunea este un țel îndepărtat, și-ar fi ridicol să-i cerii unui copil s-o atingă, atunci cînd nici adulții înșiși nu reușesc s-o dobîndească. Educatorii trebuie să cultive calitățile celui pe care-l educă, fără să-i reproșeze că nu le are pe toate din naștere. Dacă ar fi așa, ei nici n-ar mai avea nimic de educat ! Ceea ce-i absolut nefast în perfecționism este esența sa negativistă, căci întotdeauna el pune accentul pe imperfecțiuni. El nu încurajează, ci descurajează.

A-i cere cuiva mai mult decît poate el să dea, înseamnă că riști să obții mai puțin decît ar fi putut da; iată de ce perfecționismul educativ are în general rezultate atît de jalnice. Trebuie să fim întotdeauna atenți să potrivim cererea cu posibilitățile, dacă dorim să avem șansa de a obține o satisfacție. A-i cere unui elev să fie primul din clasa lui, cînd aptitudinile sale nu-i îngăduie decît să rămînă la un nivel mediu, înseamnă că riscăm să-l azvîrlim înapoi către ultimele locuri. Pseudo-încurajarea consemnată în carnetele de note prin tradiționala remarcă „poate să facă mai mult“ are neajunsul de a stimula mai mult exigențele părinților decît zelul și facultățile intelectuale ale copiilor, care văd în ea mai degrabă o neîntemeiată și descurajatoare acuzație de lene, decît un ajutor sau un serios motiv de speranță într-un succes viitor.

Copilul părinților perfecționiști, fie că nu mai îndrăznește să trăiască, fie că face contrariul lucrurilor care i se cer. În primul caz, el devine timid, pasiv, își pierde originalitatea. Fiind transformat într-un automat, putem fi îngrijorați de ceea ce va deveni el atunci cînd nu va mai avea pe nimeni care să-l încurajeze. Datorită unei munci susținute, el poate să fie un elev foarte bun, uneori însă se observă că după ce și-a încheiat de timpuriu studiile, el nu mai știe ce să facă în viață, imediat ce nu mai are un program de urmat și examene de pregătît. Dar se mai întîmplă să se comporte în clasă ca un elev foarte slab la învățătură, însă cu o purtare exemplară. Pe plan moral, el nu face niciodată vreun rău, și nici vreun bine. Esențial pentru el este să evite observa-

țiile. Uneori capătă chiar o atitudine obsesivă de om îmbătrînit de mic, înainte de vreme. El este atunci ordonat, meticulos, conștiincios pînă la scrupul, egal în drepturile sale, perfecționist la rîndul său ; iar părinții sînt încîntați ! Din păcate, preocupat într-una de amănunte, îngrijorat, fricos, el are puține șanse de a fi fericit.

În cazul opus în care face exact contrariul lucrurilor ce i se cer, el devine de nesuportat, fie închisîndu-se în fața observațiilor violente ce vin din afară și pe care nici nu le-ar mai auzi, fie răzvrătindu-se într-un mod mai deschis. Unii încep prin a avea o atitudine de copii-model, pentru ca după cîțiva ani, cînd devin destul de puternici ca să se opună constrîngerii, revolta lor să răbufnească. Uite așa am avut prilejul să-i cunoaștem pe unii care au naufragiat în beție ! Alteori, fobia părinților naște la copilul lor o atitudine contrară : astfel, fiica unui mare scriitor care se străduise să-i insuflă fetei, înainte de toate, disprețul față de bani, i-a șoptit la ureche unei persoane care a întrebat-o ce dar i-ar face mai mare plăcere : „Dați-mi bani, pentru că banii îmi plac“ ; *Băieții care sînt lipsiți din principiu de jucării războinice* (soldați de plumb, pistoale cu săgeți, mici tunuri și tancuri etc.) *rămîn în general mai puternici și mai îndelungat urmăriți decît ceilalți de dorința neîmplinită de a avea asemenea lucruri pe care, fără îndoială, este firesc să ți le dorești la o anumită vîrstă, cînd ești un băiețel normal ...* adică nerăbdător de a-ți afirma forța și virilitatea. Pînă și celui care

nu dorește altceva decât să-i facă plăcere mamei dezvăluind blîndețea naturii sale și propria-i oroare în fața cruzimii, i se întîmplă ca agresivitatea reținută să-și facă reparația într-un fel neașteptat, cum s-a petrecut cu un băiețel care-și exprima o virtuoaasă dezaprobare față de vînătoare astfel : „Cînd am să fiu mare, am să mă fac vînător de vînători“.

Perfecționistul pretinde prea mult ; și, prin aceasta, el forțează natura umană în loc s-o cultive. El pretinde prea mult, pentru că suportă greu ideea că odraslele sale ar putea da motive de critică. La nevoie, cere de la ei detașarea și sfînțenia pe care el însuși nu le practică ; asemenea părinților care-și îndemnau fiul să dăruiască în întregime măruntele sale economii personale unei opere de caritate, în timp ce ei ar fi fost îngroziți dacă li s-ar fi cerut să dea doar jumătate din economiile lor în același scop. Genul acesta de părinți uită că perfecțiunea

absolută este la fel de incompatibilă cu viața ca și asepsia completă și că viața este, în fond, superioară perfecțiunii.

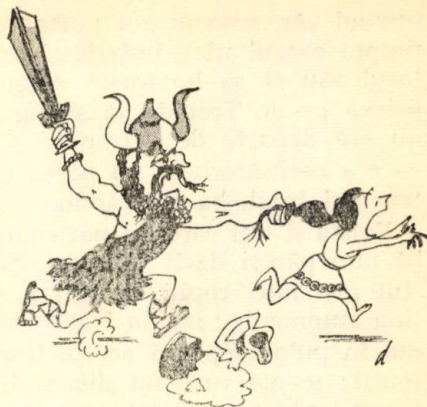
Adevărul este că perfecționismul acoperă de obicei fie o rigiditate morală care, prin excesele sale, încetează de a mai fi morală, fie un orgoliu nemăsurat care adeseori merge de fapt mină-n mină cu această rigiditate morală, fie o frică exagerată față de „ceea ce va spune lumea“, în stare să-i facă pe oameni mai formalști, însă nu mai buni.

La temelia tuturor acestora, în cele mai multe din cazuri, stă un sentiment de inferioritate imposibil de înfrînt. Nu e nici o noutate : copiii *altora* sînt întotdeauna perfecți. Și de aceea fiecare părinte otrăvește viața propriilor copii, încercînd să-i ridice „la înălțime“. Pentru că micuța vecină a început să citească la patru ani, repeți alfabetul cu o biată fetiță de trei ani și jumătate, fără să prevezi urmările care pot să rezulte dintr-o „forțare“ atît de inutilă. „Doar ea singură cere să citească ! Noi n-o forțăm de loc“. Cîntecul e cunoscut ! Poate că nici nu-i inexact cu totul ; dar eu știu bine că dacă părinții n-ar acorda o importanță exagerată precocității școlarești, o astfel de sîrguință ar fi mai rar întîlnită. „Dar după toate astea, sîrguința respectivă oricare i-ar fi cauza, oare nu-i un lucru bun, de care ar fi păcat să nu profităm ?“

Dimpotrivă ! Focurile de paie se aprind repede, însă nu țin mult ! Atît tatăl cît și mama — perfecționiști — să se gîndească la vechiul proverb care nu și-a pierdut nimic din actualitate : „Mai binele este dușmanul Binelui“.

V

Spiritul posesiv

Majoritatea defectelor aparținând educatorilor se suprapun și se interpătrund pînă se confundă unele cu altele. În teamă, în hiperprotecționism și în perfecționism, noi am și întîlnit, sub o mască mai mult sau mai puțin străvezie, tendința aceasta posesivă care-i împinge pe atîția oameni să-și socotească copilul drept o proprietate exclusivă și personală. Fără îndoială că noi nu mai sîntem *pe vremea în care tatăl familiei deținea dreptul de viață și de moarte asupra tuturor membrilor familiei sale*; dar mulți părinți mai cred încă în dreptul lor de a îndruma nu numai gesturile și comportarea, dar chiar gîndirea și sentimentele urmașului lor.

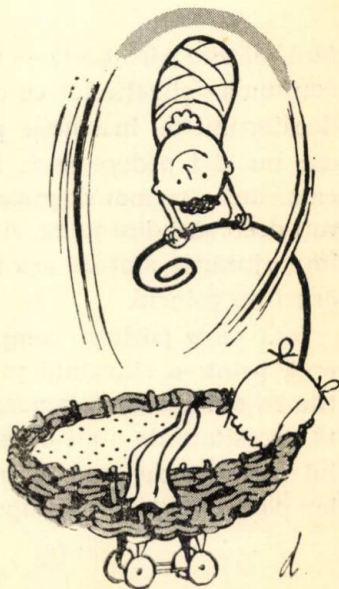
Doar nu mi-a adus mie o mamă, într-o zi, un militar care începuse să încărunțească, cu statură de uriaș, spunîndu-mi fără cea mai mică urmă de umor : „Doctore, ți-l aduc pe băiețașul meu“. Și

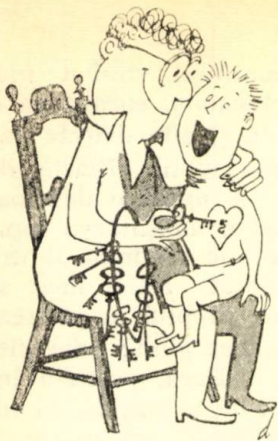
într-adevăr, uriașul s-a purtat ca un băiețel în tot timpul consultației, lăsându-și mama să răspundă în locul său și să hotărască singură în tot ceea ce-l privea pe el. Trebuie să adaug că băiețelul — care nu era departe de a împlini o jumătate de secol — era necăsătorit și nu părea a fi de loc copt pentru a-și înjgheba un cămin.

Există și tați care nu pot concepe ca fiii lor să aibă alte păreri decât ei înșiși. Și, bineînțeles, cu cât sînt mai mici copiii, cu atît li se îngăduie mai puțină autonomie : mama friguroasă își înfocolește poldul în pulovere, deși acesta transpiră și protestează inutil ; mama care nu digeră bine ouăle sau căreia nu-i place cîrnatul interzice aceste alimente în hrana copiilor săi. De hotărîrile ei depind gusturile lor, vocațiile lor. Cunosc *un nou născut pe care părinții l-au sortit, cu toată seriozitatea, profesiunii de acrobat de circ*, tot așa cum alții sînt foarte serios sortiți chiar din leagăn, să devină învățători, ingineri, preoți, medici, sau mai știu eu ce încă ? Sînt cazuri în care adolescenților și adolscentelor nici măcar nu li se cere părerea în legătură cu profesiunea către care sînt îndrumați ; și dacă n-au o părere fermă și sînt prea obișnuiți să se lase duși de mîna ca niște orbi, ei nici nu protestează, chit că-și ratează întreaga existență ! „El o să fie veterinar“, auzim de pildă cum declară unii. „Dar știți cumva dacă profesiunea asta îi place“ ? „Ah, el n-are idei în legătură cu asta și, de fapt, nici nu l-am întrebat ; și cum vreți ca la vîrsta lui să-și dea seama : este o profesie bună, și — odată ce-o s-o aibă, o să fie obligat să-i placă !“

Bineînțeles că hiperprotecționismul studiat mai înainte poate fi aproape întotdeauna, socotit ca o formă a posesivității, dar există și alte defecte părintești mai mult sau mai puțin subtile. Există, de exemplu, unele forme delicate și aproape delicioase : fără să ai aerul că-i ceri ceva, obișnuiești copilul să nu ascundă niciodată nimic vreunui dintre părinți. El trebuie să spună totul astfel încît să ajungă să creadă că nu mai are dreptul să păstreze pentru el nici cel mai neînsemnat gînd ; dar cîte drăgălășenii capătă în schimb ! Dacă, printr-o întâmplare, el încalcă această regulă a confidenței totale, plîngerile încep : „El se schimbă, nu mai e ca altădată, ne scapă...” În numele sincerității și al cinstei i se interzice să aibă această secretă grădină de care orice ființă are nevoie pentru a trăi. I se iartă orice, cu condiția să treacă numai de cît la mărturisiri.

Este într-adevăr de remarcat că mulți părinți atribuie mărturisirilor o însemnătate exagerată ; ai impresia că ei se simt mai liniștiți atunci cînd știu adevărul, și că acesta li se pare mai important decît rezultatele educative pe care ei le-ar putea ob-

ține uneori într-alt fel. Desigur, mărturisirile copilului îți oferă un mijloc de a acționa asupra lui într-un fel mai direct ; dar ele nu constituie un scop în sine ; și educatorii care cred c-au câștigat o victorie atunci cînd n-au smuls decît o mărturisire — reală sau falsă (căci e bineștiut că sînt copii care mărturisesc greșeli pe care nu le-au comis, pentru nimic altceva decît ca să

facă plăcere părinților) — acești educatori triumfători confundă obligația lor cu cea care cade în sarcina judecătorului de instrucție pus să descopere vinovații, dar nu să-i pedepsească. Dimpotrivă, misiunea educatorului este mai degrabă să-i pedepsească pe vinovați decît să-i descopere, și există cîteva cazuri în care împrejurările sînt de așa natură, încît cele două lucruri nu coincid.

Iată cum părinții compromit profunda lor influență printr-o stăruință prea apăsătoare sau neliniștită în dorința de a cunoaște întreg adevărul ; această necesitate de a ști orice lucru îl privește pe copilul lor este de fapt, o manifestare a inconștienței lor posesivități. Ei nu suportă gîndul ca o ființă pro-

venită din carnea lor să le scape de sub control. Cunoaşterea este încă un mijloc de a posedea, aşa cum simt prea bine adolescenţii care nu admit pretenţiile că-s cunoscuţi, deoarece văd în această pretenţie o gravă încălcare a independenţei lor.

Este totuşi normal să doreşti a-ţi cunoaşte bine copiii ; cu toate acestea ar fi un abuz dacă le-ai cere să se conformeze fără nici o rezervă pretenţiilor tale, tot aşa cum ar fi periculos şi fără îndoială naiv să te lauzi că ai reuşit s-o faci pe deplin.

Înţelegem că este plăcut pentru o mamă să-şi vadă copiii trăind numai prin ea şi pentru ea. Pe buzele lor, cuvîntul „mamă“ înfloreşte în fiecare clipă; pe ea o caută neîntrerupt, pe ea o strigă, pe ea o aşteaptă, întocmai ca fraţii şi surorile care se jucau de-a „plictiseala cînd o aştepti pe mama“ atunci cînd ea era plecată de acasă. Mama poate prea bine să pretindă că această dragoste mistuitoare o stinghereşte, c-o necăjeşte faptul că-şi vede odraslele atît de puternic legate de ea ; ea se plînge astfel avînd un aer de o rară încîntare care nu înşeală ; şi nu vom fi noi cei care n-avem curajul de a i-o reproşa.

Şi totuşi copiii trebuie să ajungă să trăiască într-o zi prin ei înşişi, încetînd de a se mai simţi asemeni unor ramuri care pot să se usuce atunci cînd le desparţi de trunchiul dătător de hrană.

VI

Narcisismul

Narcis este eroul mitologic, care, oglinindu-se într-un râu s-a îndrăgostit de propria-i imagine. Iată de ce se spune despre toți cei care se iubesc pe ei înșiși mai presus de toate suferă de „narcisism“.

Dar narcisismul părinților este de o specie anume ; căci în loc să se oglindească într-un râu, ei se oglesc în persoana copiilor lor. Ca toate defectele, acesta nu este, bineînțeles, decît exagerarea unei tendințe naturale și necesare : „Copiii mei sînt cei mai frumoși !“ Ar fi foarte păcat dacă n-ar gîndi așa toți părinții, chiar atunci cînd vor să pară degajați și se declară absolut lucizi. În orice caz, narcisismul devine un defect atunci cînd dăunează dezvoltării copilului, făcîndu-l fie să piardă simțul realității și capacitatea de a se critica singur, fie nedînd educației sale alt scop decît de a se scoate

în evidență și de a stîrni astfel admirație, indiferent de ce-ar spune și de ce-ar face.

Aici se vede deosebirea netă care separă perfecționismul într-una nesatisfăcut, de narcisismul în general mulțumit. Ele par totuși asemănătoare, căci dragostea este cea care te face să înduri atît de greu imperfecțiunile reale sau presupuse ale obiectului pe care-l iubești. Narcis ar fi trebuit să fie deznădăjduit de urîtenia sa, dac-ar fi băgat de seamă, în oglinda lichidă, că are un neînsemnat coș în vîrfurile nasului, în timp ce același mic coș nu i s-ar fi părut de loc în stare să desfigureze o ființă omească, dac-ar fi fost pe nasul altcuiva ! Așadar să ne mulțumim cu declarația că la temelia perfecționismului întîlnești frecvent o formă pesimistă și negativă a narcisismului.

Și pentru a-l distinge și mai bine, să precizăm că părintele perfecționist se supără pe copilul său dacă cineva îl critică, în timp ce părintele narcisist, în aceleași împrejurări, se supără pe cel care formulează criticile și pe toți care-s în stare să creadă că el e capabil să-i aprobe.

De ce anume suferă copilul în acest de-al doilea caz ? În realitate, el are uneori teamă că nu-i chiar atît de remarcabil pe cît își închipuie alții ; și atîta admirație îl face adeseori mai mult timid decît încrezător în sine însuși. El are impresia că aparține unei specii aparte și de aceea plutește, nesigur, între un sentiment de superioritate care riscă să-l facă neplăcut în ochii celorlalți, și un sentiment de inferioritate care riscă să-i facă neplăcut pe ceilalți în ochii săi. Criticile îl nedumeresc, pînă într-atît

de puțin e deprins cu ele. Exhibiționismul părinților lui îl chinuie, căci aceștia sînt întotdeauna gata să-l pună să se producă în public, ca să obțină astfel o glorie oarecare. Și pentru a-i face să plătească chinul ce i se impune, el se străduie nu o dată ca mica reprezentație să eșueze, refuzînd categoric să fie strălucitor, așa cum i s-a cerut să fie.

În general, educarea unui copil în spiritul unei exagerate atenții acordate lui „dar ce-or să spună ei?” nu este lipsită de neplăceri. Am prețuit mult răspunsul dat într-o zi de un băiat de vreo zece ani, tatălui său care-l mustra spunîndu-i : „Ce-or să creadă despre tine?”. „Asta nu are importanță”, răspunse băiețelul. Iată ce mi s-a părut a fi, în cîteva cuvinte, o excelentă lecție de pedagogie.

Narcisismul părinților slăbește într-adevăr copilul, dezvoltîndu-i impresia stînjenitoare că el este punctul de atracție al tuturor celor pe care-i întîlnește : dacă această impresie stăruie la vîrsta adultă, nu-i mai este posibil individului să trăiască și să acționeze ușor și numai după propria-i conștiință : de atunci încolo ceilalți îi țin loc de conștiință și este vorba — la drept vorbind — de o conștiință foarte schimbătoare și foarte superficială.

Pe părinții cu adevărat narcisieni îi interesează mai mult, în fond, ca propria odraslă să le facă onoare, decît s-o vadă fericită și mulțumită de felul ei de a trăi. Mai mult sau mai puțin, copilul înseamnă întotdeauna pentru aceștia o *podoabă cu care se împodobesc*, și ei se sinchisesc prea puțin de ceea ce gîndește și simte podoaba în cauză. În forma sa extremă, narcisismul acesta pare să tindă la ocrotirea

copilului, însă el se dovedește foarte personal și foarte egocentric. Dacă există tați și mame în stare să se uite pe sine, numai ca să-și pună copilul în valoare, sînt de asemenea alții care-i cer să dea amorului lor propriu o satisfacție maximă, cu minimum de stingherire în existența lor. Toate argumentele lor educative poartă pecetea acestui egocentrism: „Vasăzică n-ai nici un pic de inimă? Continui să te joci cînd vezi că-mi crapă capul?“. Orice copil este de la bun început înclinat să asemuiască Binele și Răul cu „ceea ce face plăcere“ și „ceea ce nu-i face plăcere tatei și mamei“, dar „tata și mama“ tind ei înșiși, adeseori, să tragă foloase de pe urma confuziei. În asemenea situație, ei abuzează de acel „Trebuie să faci asta c-așa îmi face mie plăcere“, care n-a putut fi eliminat absolut și sistematic din arsenalul părinților, dar care ar deveni și mai supărător fiind folosit într-un mod nu mai puțin sistematic și absolut.

Așadar, dragostea narcisistă nu corespunde în nici un fel unei forme de dragoste cu adevărat dezinteresate ; a-ți iubi astfel copiii, înseamnă a-i iubi pentru tine și cine nu știe că nu-i ușor să te elimini în întregime pe tine însuși ! Dar poate că nici nu-i chiar nevoie de atât ! Dragostea — de orice fel ar fi — presupune existența a două persoane, și este bine ca nici una din ele să nu fie anulată de cealaltă. Bine nu e nici cînd părinții se retrag prea mult, dar nici cînd ei uită prea des că interesul copiilor lor poate să nu se asemene, în unele puncte, cu interesele lor.

VII

Nervozitatea

Ei ! fără îndoială că asta nu se poate face la comandă ! A fi nervos nu înseamnă, în mod special, „să nu fii în stare *să-ți poruncești* ?“ Poți să fii nervos sau să nu fii nervos ; în rest cele mai frumoase discursuri, cele mai strașnice motivări, sfaturile oricît de variate nu mai schimbă mare lucru. Părinții așa-zisi „nervoși“ sînt cei mai demni de a fi plînși ! Dar, din păcate, în vremurile noastre există, în acest caz, destui de mulți părinți care merită să fie deplînși. Pe lîngă unii care nu fac într-adevăr nimic pentru a se stăpîni, alții — numeroși — depun eforturi și nu doresc nimic altceva decît să fie calmi, de neclintit, cu sînge rece... Din nefericire, majoritatea acestor eforturi demne de laudă sînt plătite fie printr-o stare de tensiune excesivă, fie că se încheie printr-o izbuc-

nire care aproape că poate anula asemenea strădanii : „Izgonind ceea ce este firesc, firescul revine în galop !“

E adevărat că trăim într-o epocă de rapidă evoluție și bineînțeles în condiții pe care omul însuși le-a creat, dar pentru care el nu pare să fi fost făcut. Existența marilor orașe este fără nici o îndoială, „împotriva naturii“... ori, cel puțin, s-ar părea că sînt necesari ani, dacă nu chiar secole, pentru ca natura umană să se deprindă, fără pierderi, cu condițiile rezultate de pe urma progresului Științei și ale Tehnicii. Sîntem desigur îndreptățiți să nădăjduim că înseși aceste progrese vor fi în stare să-l elibereze pe individ, într-o bună zi, degajîndu-l de o parte tot mai mare a grijilor sale materiale ; astfel i se va da-rui din ce în ce mai mult timp liber, a cărui evocare anticipată lasă să se întrevadă încîntătoarele perspective ale unei noi epoci de aur, poate doar puțin prea utopică ; căci ar fi într-adevăr posibil ca îndatoririle intelectuale să crească pe măsură ce scad îndatoririle materiale ! Chiar de pe acum așa-zișii liber-profesioniști (între alții) sînt mai înlănțuiți de ocupațiile lor, pe care le practică infinit mai total decît categoriile salariate căroră, de îndată ce au ieșit pe poarta locului de muncă, le este barem îngăduit să nu se mai gîndească la nimic. Admițînd că umanitatea va izbuti să se ferească de efectele nefaste ale trepidației mașinilor, și tot va mai fi nevoie să-nvețe cum să se ferească de efectele fiziologice și psihologice ale trepidației sentimentelor și ideilor. Succesul unor exerciții de „relaxare“ la contemporanii noștri, demonstrează perfect că de la un oarecare nivel de civilizație mecanică înainte, trebuie să înveți — sau mai degrabă să reînveți — să te destinzi și să te odihnești.

Așadar cum să te miri că părinții sînt nervoși, că familiile sînt nervoase, că și copiii sînt nervoși ? Creșterea timpului liber, prelungirea vacanțelor, înmulțirea orelor de libertate nu vor fi îndeajuns pentru a restabili echilibrul, dacă atît timpul liber, cît și vacanța și libertatea vor rămîne sub semnul vitezei și al agitației. Mai este astăzi cineva în stare să se bucure din plin de orele liniștite ? Deprinși să fie antrenați într-un ritm intoxicant, mulți oameni nu mai știu decît să se plictisească, atunci cînd nu se mai află în centrul unui vârtej. Și sînt numeroase spiritele bine intenționate care, actualmente, socotesc că este la fel de urgent să pregătești noile generații pentru viitorul lor timp liber, ca și pentru viitoarele activități profesionale !

În așteptarea viitorului, nervozitatea pare să fie, într-adevăr, una din principalele caracteristici ale secolului, cel puțin prin părțile noastre. De cîte ori n-am pus unor părinți care se plîngeau de copiii lor, întrebarea : „Este oare atmosfera din casă dumneavoastră liniștită ?“ Mi se răspundea printr-o ridicare a brațelor către cer și astfel aflu că în *casa lor era realmente un vulcan*, că tatăl și mama erau adevărate generatoare electrice și că, dacă copiii țipau, ei nu făceau decît să-i imite pe cei care le dăduseră viață.

După toate acestea, este greu de înțeles cum de mai există oameni care critică încercările de a aplica în educație, datele moderne ale psihologiei. „Altădată copiii erau bine crescuți fără toate complicațiile astea, și nu ieșeau mai prost decît astăzi ! declară acești defăimători. Cine a avut dreptate ? Generațiile de odinioară sau cele actuale ? Viitorul o va arăta“.

În realitate, viitorul nu va spune nimic, căci problemele pe care le aveau părinții noștri și pe care le avem noi înșine nu sînt comparabile întru nimic. Într-un univers stabil în care securitatea persoanelor părea puțin amenințată, era relativ ușor să păstrezi o placiditate care ușura relațiile dintre părinți și copii ; procedeele folosite — oricare ar fi — nu reprezentau cine știe ce mare pericol. *Între o bătaie aplicată calm și o bătaie aplicată nervos, există o distanță cît o lume întreagă !* Prima ar putea fi acceptată ca fiind o pedeapsă întemeiată, pe cînd cealaltă — chiar dacă e tot atît de justificată — are mari șanse să fie considerată ca fiind o nedreptate revoltătoare.

A socoti că defectele copiilor se datoresc amestecului psihologiei, este — într-o anumită măsură — ca și cum ai considera boala drept o urmare a intervenției medicului, pe motivul că de obicei clientela

medicilor este alcătuită din oameni bolnavi. În zilele noastre, s-a ajuns pînă acolo încît a devenit indispensabil să reflectezi asupra felului în care-ți crești copiii, deoarece puțini părinți mai sînt astăzi destul de senini pentru a mai fi în stare să asculte vocea simplă a propriului lor instinct. Nervozitatea oamenilor deformează totul ; iar unul din scopurile cele mai valabile ale educației moderne este să combată extinderea acestei nervozități care amenință echilibrul întregii umanități.

Nervozitatea, fără discuție, este unul din defectele majore ale părinților. S-ar putea chiar spune că este un „superdefect“, căci ea se adaugă tuturor celorlalte, amplificîndu-le. Este destul să luăm oricare defect studiat pînă acum, încercînd să ne închipuim — pentru o clipă — ce-ar fi el de fapt *dacă ar fi dublate sau nu de nervozitate*, ca să ne dăm seama de uriașa însemnătate pe care o are acest factor. Comparați, de pildă, o mamă „perfecționistă“ *liniștită* cu o mamă „perfecționistă“ *nervoasă* ; diferența este demnă de a fi consemnată !

Trebuie să deosebim totuși mai multe tipuri de părinți nervoși, căci există și diferite forme de nervozitate cu manifestări și urmări variate. Noi le vom clasifica în trei categorii principale : 1) *nervoșii-calmi* la care totul se petrece în interior și care au adeseori înduioșetoarea iluzie că nu lasă să se vadă nimic în afară ; 2) *nervoșii-agitați* ale căror toane nu sînt în mod special greu de îndurat, dar care-și obosesc anturajul printr-o continuă nevoie de mișcare ; 3) *nervoșii-explozivi*, impulsivi, colerici, violenți, care sînt adeseori „tiranii“ casei, chiar fără să-și dea seama. Ei sînt de multe ori temuți de soțiile și de copii lor, fără a izbuti să înțeleagă de ce ; și totuși, se întîmplă — cum spunea o mamă despre soțul ei — că „numai zgomotul cheii în broască, cînd se întoarce el, să fie destul pentru ca în casă să domnească o atmosferă apăsătoare“.

Primii — care, bineînțeles, nu-s calmi decît la suprafață — sînt destul de apropiați de neliniștiții despre care am vorbit mai înainte. Totuși, aici se mai poate face observația că există cazuri în care este posibil ca nervozitatea să se însoțească cu neliniștea, demonstrînd astfel că ele nu se confundă. Nervoșii — calmi sînt în realitate agitați din pricina zburciului lor interior ; despre ei se poate spune mai degrabă că sînt îngrijorați, decît că sînt cu adevărat neliniștiți ; căci în loc să fie strangulați de o spaimă obsedantă, ei sînt doar sîcîiți de tot felul de gînduri, în care se amestecă temerile, scrupulele și planurile adeseori contradictorii care ajung rareori să se încheie prin realizări coerente.

Printre acești nervoși care doresc să pară calmi, îi vom socoti și pe cei *emotivi*, încercînd zadarnic să se stăpînească de a mai roși ori care-și opresc lacrimile gata oricînd să le apară de sub pleoape, ca și pe cei *susceptibili*, întotdeauna jigniți dar mereu tăcuți, sau pe cei *iritabili* a căror iritare este „interioară“, fie că ei sînt mai mult timizi decît iritabili, fie pentru că au dobîndit o stăpînire de sine excepțională, cu prețul unui istovitor consum de energie.

Fără îndoială că este merituos și de multe ori chiar necesar să-nveți să rezști tuturor seismelor interioare, capabile să te antreneze și să te ducă dincolo de orice limită : dacă ne-am lăsa prea ușor antrenați de emoție, de furie sau de oricare sentiment, viața în societate n-ar fi posibilă pentru nimeni. Dar la rîndul său, autocontrolul excesiv este de asemenea un defect, căci totala lipsă de spontaneitate face relațiile omenești de nesuportat. De fapt, *Calmul artificial înșeală rareori* și din el rezultă cîteodată o atmosferă atît de penibilă, încît fiecare dorește în sine izbucnirea furtunii, pentru a răsufla apoi ușurat. Copiii au antene cu ajutorul cărora percep grijile care-i frămîntă pe părinți și, în general, tensiunile misterioase care stăpînesc atmosfera din jurul lor. Ei reacționează atunci într-un fel al lor, propriu, și care, pentru noi adulții, pare destul de nelogic : în loc să se străduiască să-i consoleze și să-i liniștească pe acei pe care-i simt pradă unei suferințe mute, ei sînt împinși, fără voia lor, să arunce ulei pe foc ; devin cu alte cuvinte, insuportabili, desigur pentru că s-au molipsit de nervozitatea adulților fără însă a fi capabili, asemenea lor, să se stăpînească. Poate că ei caută chiar, fără să-și

dea seama, izbucnirea eliberatoare, căci există un punct critic după care nervozitatea tainică dă naștere la mai multă neliniște decât nervozitatea manifestă. Și neliniștea copiilor se exprimă adeseori în instabilitate, în proastă dispoziție, în neascultare, în impertinență etc.

Nervoșii agitați au o înrîurire mai de suprafață; și ei îl fac pe copil să fie instabil, contrariant, neascultător, impertinent, dar cu o mai mică doză de autentică neliniște la bază. Pericolul unei viitoare nevroze este mai puțin amenințător. În climatul trepidant pe care-l creează asemenea părinți, evident că este greu să ceri tineretului să fie studios, harnic, stăruitor.

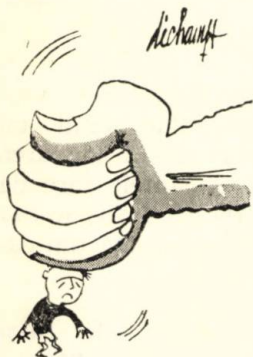
În ceea ce-i privește pe nervoșii explozivi și violenți, ei alcătuiesc o întreagă gamă, începînd cu așa-ziii „supă cu lapte“ pentru că tonul lor urcă rapid dar coboară în același fel, ca laptele care dă în foc, și pînă la cei care sînt într-una înfuriați sau chiar pînă la cei capabili de grave brutalități, din cauza unei impulsivități irezistibile.

Copiii reacționează în diferite feluri: fie că-și imită înfricoșătorii părinți, fie că — dimpotrivă

— *sînt complet zdrobiți*, devin timizi și abia îndrăznesc să îngaime ceva, neavînd curajul să dezvăluie tot ce au pe suflet. În fond, le rămîne să aleagă între revoltă sau supunere fără condiții; și, cu toate dramele familiare pe care riscă să le stîrnească revolta, în general ea este de preferat unei supuneri prea totale.

Dar cum să înlături un defect, în cele mai multe cazuri atît de înrădăcinat firii omenești și care, pe deasupra, am văzut că își are originea în afara individului, căci se leagă de însuși stadiul civilizației noastre? Ce mai e de făcut dacă nu ajunge să „iei asupra ta” răspunderea pentru ca să-ți faci inofensivă propria-ți nervozitate? Mai este într-adevăr ceva de făcut?

Reamintim, înainte de toate, faptul că noi n-am susținut că nu folosește la nimic să „iei asupra ta” răspunderea (în măsura în care lucrul este posibil).

Am semnalat doar că eforturile în acest sens, aveau o limită dincolo de care nu mai meritau să fie făcute. Când sînt siguri de dragostea părinților, copiii mai îndură de fapt, destul de bine, o oarecare doză de nervozitate din partea lor. „De ce ai fost pedepsit?” a fost întrebare un băiețel. „Pentru că mama *avea nervi*” a răspuns el filozofic. Un altul a mers pînă acolo încît i-a părut rău că mama lui, de la un moment dat „își varsă nervii” pe cățel, de curînd adus, în loc să și-i verse în continuare asupra lui, ca și cum într-asta ar fi văzut un indiciu că mama îl iubea mai puțin sau începea să se dezintereseze de el.

Astfel, atunci cînd condițiile familiale sînt favorabile, pragul nervozității suportabile fără să dăuneze este destul de înalt. Dar oricare ar fi condițiile, important este să nu dramatizezi niciodată nimic, cu atît mai mult cu cît dramatizînd, nu faci decît să agravezi lucrurile.

Cel care s-a lăsat antrenat de o impulsivitate nervoasă pe care o regretă, n-are nimic de făcut decît să încerce să fie altădată mai puțin nervos, examinînd critic greșeala comisă. Dacă dimpotrivă ești dezamăgit la nesfîrșit, întrebîndu-te cum să-ți dregi greșeala, dintr-asta nu poate să rezulte decît o creștere a nervozității tale... și alte impulsuri regretabile. Este bine știut faptul că mijlocul cel mai bun de a îndrepta o „gafă” este de a nu încerca s-o repari. La fel se întîmplă și cu multe „gafe” educative.

Dacă este supărător să iei în tragic manifestările de nervozitate pe care n-ai putut să ți le înfrînezi, nu este mai puțin supărătoare — ba poate chiar mai mult — încăpăținarea de a le justifica apoi. Mai util ar fi ca părinții să fie în stare să-i spună simplu copilului : „M-am supărat puțin prea tare, dar nu erai numai tu vinovat ; aveam destule motive să fiu enervat și din nefericire tu mi-ai ieșit în cale într-un moment nepotrivit !“ În ceea ce mă privește eu sînt încredințat că prestigiul celor capabili să se explice astfel, n-ar scădea cu nimic, căci falsele justificări nu înșeală pe nimeni ; și dacă părinții cred că-și salvează obrazul găsind argumente valabile, este pentru că și-i închipuie pe copii mai naivi decît sînt.

Lăsînd de-o parte toate acestea, fără îndoială că sînt puține lucruri de făcut împotriva impulsurilor nervoase care scapă controlului nostru, dar fiecare, în schimb, are posibilitatea să-și îmbunătățească starea nervoasă. Noi nu abordăm aici capitolul mijloacelor medicale. Ne vom limita să preconizăm doar o oarecare igienă care constă mai ales în stabilirea unui echilibru între timpul pe care trebuie să-l închinăm copiilor, timpul pe care trebuie să-l dedicăm lucrului (casnic sau profesional) și cel necesar a fi păstrat pentru odihnă sau pentru distracții. Dacă unii părinți își neglijează în mod exagerat copilul pentru niște lucruri neînsemnate, sînt mult mai numeroși cei care, din cauza numitului copil, nu-și îngăduie să-și acorde un minimum de destindere, de

care au nevoie și de care copiii beneficiază în aceleași măsură cu ei. Cîte mame nu refuză să se odihnească sau să iasă în oraș, pentru că, spun ele, „mai sînt multe de făcut acasă“ ! Bineînțeles, pentru o mamă este întotdeauna cîte ceva de făcut într-o casă ; dar trebuie să fii uneori capabil să-i impui limite activității tale, căci modul în care-ți îndeplinești treburile este mai important decît cantitatea de treburi efectuate. Uneori pierzi mai mult timp încăpățînîndu-te să isprăvești o treabă prost începută, decît dacă te-ai odihni puțin, „cînd ești obosit nu faci nimic cum trebuie“, se zice de obicei ; dar din această constatare e bine să tragi concluzia logică : trebuie să ști să te întrerupi, să te îndepărtezi, să-ți redobîndești puterile sau măcar buna ta dispoziție, căci rar se întîmplă ca o treabă de care te-ai apucat bombănind să poată fi bine dusă pînă la sfîrșit.

Profesiunea de părinte nu este o profesiune în sine liniștitoare, iar acesta este un motiv în plus să cauți s-o stăpînești în loc s-o lași să te stăpînească. Părinții care renunță la orice viață personală, la orice intimitate în căsnicia lor, la orice interes intelectual, pentru a dăruí fiecare clipa copilului lor, nu-i fac — în general nici acestuia un prea mare serviciu, căci în mod inconștient, îi obligă să plătească devotamentul lor printr-o nervozitate sporită. Copiii au numai de cîștigat dacă-și văd părinții uniți, fericiți și liniștiți, chiar dacă trebuie, în unele ocazii să fie pentru moment lipsiți de prezența lor. Am stăruit adeseori asu-

pra necesităților esențiale pe care copilul le are (dragoste, siguranță, activitate liberă) dar trebuie să adăugăm că-i este la fel de folositor să fie de asemenea împlinite și cerințele esențiale ale părinților săi.

Într-adevăr, copiii vor găsi cel mai eficace mijloc de luptă împotriva acestui de-al șaptelea defect — pe care avem dreptul să-l socotim printre cele mai grave flageluri ale epocii noastre — în echilibrul general al existenței lor.

Partea a doua

...ȘI ALTE CÎTEVA
DEFECTE ...

Slăbiciunea

Mulți oameni sînt gata să creadă că toate imperfecțiunile copiilor se datoresc slăbiciunii părinților. De fapt, majoritatea părinților se străduiesc să-și ascundă acest defect, într-atîta se rușinează de el, în timp ce alți părinți a căror severitate este exagerată sînt mai degrabă mîndri, în general, de severitatea lor, avînd pe deasupra — cîteodată — și strania cochetărie de a se autoacuza, în ciuda oricărei evidențe, că sînt prea îngăduitori.

În realitate, pot să existe educatori excelenți, foarte indulgenți și foarte liberali, tot așa cum pot să existe excelenți educatori foarte severi. Ceea ce are însemnătate în mod special, este calitatea interesului și a afecțiunii pe care o poartă copilului și, în consecință, calitatea relațiilor care se stabilesc între ei și el. Tatăl care-și ceartă și își pedepsește copiii de îndată ce se întoarce acasă, pentru că-i suportă greu și le interzice orice manifestare a propriei exigențe, se află la extrema opusă tatălui care pedepsește aspru, fără ezitare, unele greșeli, dar ia bucurios parte la viața și la ocupațiile copiilor săi pe care știe să-i cucerească, să-i sfătuiască, să le stîrnească interesul, ba să-i și distreze, în anumite momente.

În orice caz, e bine să ne ferim de a confunda „îngăduința“ sau „liberalismul“ cu „slăbiciunea“. Primii doi termeni corespund unei atitudini adop-

tate în mod conștient și căreia i-am stabilit, în linii mari, limitele. Slăbiciunea, dimpotrivă, n-are nimic premeditat : ea s-ar putea caracteriza mai degrabă prin neputința de a-și stabili limitele. *Ți-am interzis categoric să faci asta*, se transformă încetul cu încetul în : „*Bine ! Dar să nu reîncepi !*“ Și firește celălalt reîncepe, stîrnind din ce în ce mai puține proteste.

Dar o asemenea slăbiciune, fără a fi recomandabilă în principiu, nu este prin ea însăși — în mod obligatoriu — extrem de gravă, dacă suportul afectiv este mulțumitor. Aici, de asemenea, trebuie să știm să-i deosebim pe cei care lasă să se întîmple orice din neglijență și din nepăsare, de acei care — fără îndoială — se lasă ei depășiți, însă mai degrabă pentru că nu știu să reziste plăcerii de a-și vedea copiii fericiți. Poate că atît unii cît și ceilalți sînt slabi, însă primii sînt slabi într-un fel mult mai primejdios decît ceilalți.

Oricum ar fi, așa cum am arătat, slăbiciunea ia adeseori aspectul unui autoritarism descrescînd. Ea încearcă bucuros să inspire frică, e plină de teribile amenințări care nu-s niciodată traduse în fapt. Însuși excesul de amenințări este o garanție că ele vor rămîne literă moartă. Se poate spune chiar că ele cresc cu atît mai mult cu cît ne temem că va trebui să le aplicăm ! Copiii nu se înșeală niciodată, dar să nu tragem de aici concluzia că amenințările nu le produc nici un rău. Pentru copii, ele sînt de fapt un izvor de neliniște, din motive care pot să pară contradictorii : mai întîi fiindcă-i fac să trăiască în imaginație pedepse groaznice, a căror simplă evocare, prin ea însăși, nu mai este

chiar atît de inofensivă ! Apoi, faptul că nimeni nu crede în ele, dezvăluie măsura slăbiciunii acestora care au de fapt menirea de a fi puternici, fie numai pentru a apăra ființele tinere de propriile izbucniri, cît și de pericolele din afară, prezentîndu-le în același timp o imagine a ceea ce trebuie să devină mai tîrziu.

Slăbiciunea celor care educă — însă — capătă cele mai diverse forme : cînd copilul caută să provoace furia părinților săi, el este acela care marchează un punct, dacă-și atinge țelul. Părinții nici nu bănuiesc atunci că sînt manevrați ca niște marionete de sforile cărora trage un țînc de băiat sau de fată. Furia este cea mai înșelătoare formă a slăbiciunii : văzută din afară, uneori ea este ridicolă, adeseori stupidă și, exceptînd... excepțiile nu mărește în nici un fel prestigiul celui care i se dăruie. Acesta din urmă, dimpotrivă, se crede puternic, teribil, admirabil : exploziile vocii sale îl îmbată, acțiunile sale violente îi dau iluzia atotputerniciei. Poate că stîrnește, realmente, frica : dar nebunii și animalele turbate răspîndesc de asemenea frica în jur ! Cum să nu fie un semn de slăbiciune faptul că ți-ai pierdut stăpînirea de sine ?

Dar nu numai față de copil poți să te arăți slab : e posibil să fii slab și față de opinia publică, de părerile și criticile căreia să te temi în mod exagerat. Cîte palme și cîte bătăi la fund n-au fost trase doar pentru că tații și mamele se temeau ca nu cumva o rudă, un prieten, un vecin, un furnizor, o portăreasă sau cine știe cine altul să nu interpreteze într-un fel nefavorabil indulgența pe care în mod firesc erau înclinați s-o manifeste părinții.

Același cuvînt, același gest care nici n-ar fi luat în seamă în intimitatea familială, devin izvor de drame de îndată ce există martori. Copiii (care ghicesc bine asta) își pun într-adins educatorii la încercare față de vizitatori străini : exact atunci ei se dovedesc neascultători, de nesuportat, obraznici, ca și cum ar dori să observe reacțiile stingherite

ale părinților, care nu mai știu dacă este posibil să ascundă lipsa de bunăcuviință a copilului lor sau dacă propria lor demnitate nu le cere cumva să-i pedepsească într-un mod spectacular. Ceea ce determină cu adevărat această purtare — sau mai degrabă lipsa de bună purtare — a copiilor, este probabil intuirea slăbiciunii celor care le-au dat zile, în fața opiniei publice ; ei par să resimtă o anumită neplăcere, pe care poate că se răzbună în acest fel.

Să recunoaștem că este greu să acționezi fără să te sinchisești de „ce-or să spună” și de „ce-or să gîndească”. Forța reală ar sta totuși în posibilitatea de-a te conforma cu ceea ce consideri a fi drept, fără rigiditate, dar și fără ezitare, și asta orice-ar spune sau orice-ar gîndi atît cei în cauză, cît și martorii.

În schimb, unii părinți sînt prinși între frica de-a nu mai fi iubiți de copiii lor, dacă-i ceartă,

sau de-a fi considerați de ei drept niște cantități neglijabile, dacă nu-i ceartă ; alții se tem mai ales ca renumele lor de buni educatori să nu fie compromis în afară. Ce însemnătate are o asemenea atitudine ? Trebuie să știi să te expui tuturor acestor riscuri, dacă vrei să-ți îndeplinești bine obligația.

În fapt, este nevoie de mult mai mult decît se crede pentru ca copiii — care sînt iubiți — să înceteze să-și iubească părinții și să-i admire, chiar dacă își permit cînd cresc să-i critice, aparent, fără menajamente. (Ceea ce este, în fond, destul de natural și fără îndoială de dorit, căci divinizarea părinților n-ar putea rezista în mod firesc dincolo de pragul unei anumite vîrste). Cît despre opinia publică, ea este în mod esențial schimbătoare ; și cînd micii „prost crescuți“ își vor dovedi meritele la vîrsta maturității, ea va fi prima care să recunoască c-au fost crescuți cum trebuie.

Acestea sînt lucruri care e bine să le spui și să le repeți, pentru a combate sentimentele de inferioritate și de vinovăție care dau naștere atitudinii de delăsare cărora, copiii cei dintîi, le cad victimă.

II

„Oportunismul“ părintesc

E cît se poate de primejdioasă zicala : „Scopul scuză mijloacele“ ! Perfect contestabilă și din punct de vedere moral, dar despre asta să nu vor-

bim ! Orice-ar fi, mulți părinți par să o practice cu o remarcabilă inconștiență.

Pentru a obține ceea ce vrei de la copil, sînt așadar bune toate mijloacele. Dacă rezultatul este atins, oare nu-i asta dovada că ești pe drumul cel bun ? *Copilul mic de tot aude vorbindu-se despre Sfîntu-Niculae, cel din cui, despre Baba-Cloanța, despre lupii răi, despre șobolanii galbeni etc., pe scurt, universul său e mobilat de monștri în mijlocul cărora el este rugat să trăiască cu seninătate. După aceasta te mai și miri : „Ce nervos este ăsta micul... Are coșmaruri noaptea... Țipă, plînge pentru o nimica toată !” Și aceleași persoane proclamă cu un aer triumfător : „Ajunge să-l ame-*

ninți cu vrăjitoarea cea urâtă care fură copiii mici, ca să asculte doar la un semn și doar la o privire!“ Și rîd cu poftă!

Li se reproșează copiilor că mint, la o vîrstă la care aceștia abia știu să deosebească realitatea de ficțiune. Dar este înspăimîntător să vezi cum adulții pot să-i mintă pe copii, fără să-și dea seama de asta și doar din simplu oportunism!

„Nu deschide sertarul ăsta, în el e o fiară care o să-ți muște degetele“. — „Nu te apropia de acest bazin, e atît de adînc că nu i s-a atins vreodată fundul : cel care ar pica în el, n-ar mai reapare niciodată la suprafață“.

Într-o zi, o bunică cumsecade i-a spus în plină stradă nepotului ei, arătîndu-i pe polițist : „Îl vezi pe domnul ăsta : dacă nu ești cuminte, el o să te ia și-o să te ducă la închisoare“. Mai înțelept, polițistul a intervenit, însă ca s-o certe pe bunică : „De ce-i spuneți așa doamnă, cînd noi sîntem puși aici tocmai ca să-i păzim pe copii. Dacă vreodată s-ar pierde, nepotul dumneavoastră ar trebui să se adreseze unuia dintre noi, ca să-l ducă acasă. Oare o să mai îndrăznească el s-o facă, dacă-i băgați în cap că sîntem gata să-i înhățăm și să-i băgăm în închisoare?“ Încurcată, bătrîna doamnă mormăi că băiețelul știe c-a spus totul în glumă, dar că, într-adevăr, ceilalți bunici aveau obiceiul să-l îndoape cu amenințări studipe... (ceea ce era în afara problemei!).

Oportunismul nu se manifestă doar așa : el nu exploatează întotdeauna frica, în schimb aproape întotdeauna deformează adevărul, pornind de fapt, uneori, de la cele mai bune intenții din lume : sănătatea copiilor cere ca ei să se culce devreme, începînd de la ora 8 și jumătate, dar lor li se spune că este ora 9. Cîte lucruri nu se scornesc pentru ocolirea discuțiilor ori pentru susținerea unor argumente care, fără îndoială, credem că sînt îndreptățite ? Dar oare ce va crede copilul atunci cînd va descoperi adevărul ? Și cum să-l împiedicăm să-ntoarcă aceleași arme împotriva adulțului ?

Ca să-l vadă liniștit pe copil, sau pentru ca mama să se ferească pe sine însăși de neastîmpărul lui, ea se folosește de durerea de cap cronică, pe care o exagerează, dacă nu o inventează chiar pe de-a-ntregul ! Și dacă copilul, cu toate acestea, este incapabil să-și înfrîneze agitația sa naturală, este muștrat că n-are inimă, deși e posibil ca el, pur și simplu, să nu se lase păcălit. Bine — veți spune — dar dacă durerea de cap este adevărată ? Atunci, zău, părinții ar trebui să-și aducă aminte de povestea pe care desigur c-au spus-o copiilor de nenumărate de ori : povestea mincinosului care striga într-una „Vine lupul !” ca să se înveselească pe seama celorlalți, și pentru care nimeni nu s-a mai ostenit atunci cînd lupul a apărut cu adevărat.

Dacă, pentru a preveni o indigestie, căutăm să-l împiedicăm pe lacom să mănince prea multe bomboane, îi spunem cu prea multă ușurință că s-au terminat... atunci cînd cutia este aproape plină. Scopul urmărit este demn de respectat, dar mijlocul folosit este dubios. În fond este vorba de o minciună în folosul adevărului! Adevărul însă ar face bine dacă n-ar avea încredere într-un astfel de slujitor.

Aceste miçi „neajunsuri“ pe care i le pricinuim zilnic, firește că nu sînt prea grave. Cine se poate însă mîndri că nu le-a provocat niciodată? Și poate asta să le justifice? Fiind sigur că dreptatea este de partea lui, educatorul oportunist cîntă neanunțat pe claviatura sensibilității copilului, întrebunțînd argumente numai aparent întemeiate, raționamente sofistice, născocind pericole imaginare, folosindu-se de orice mijloc pentru cauza cea bună... ori pentru cauza pe care el o crede astfel. Acest tip de educator este, în același timp, sincer și neloial: într-un cuvînt, e la fel de lipsit de scrupule ca și cel mai machiavelic dintre politicieni, și asta aproape întotdeauna în numele „binelui copilului“ și cîteodată fără a cuteza s-o recunoască, pentru propria sa comoditate. După toate cîte se întîmplă, are și el dreptul să se gîndească, uneori, la propria-i comoditate. De ce s-o ascundă? Nu va apare abia atunci că n-are dreptate?

Poate că este mai simplu pe moment decît să joci cu cărțile pe față cu copiii! Asta nu înseamnă că *jocul deschis nu este totuși metoda cea mai abilă și totodată cea mai cinstită*. Nu trebuie să fii prea bătrîn pentru a învăța să te ferești de „propaganda mincinoasă”: singurul efect fericit al oportunismului părintesc, ar fi că dezvoltă mai devreme spiritul critic al copilului lor. Cu toate acestea, efectele nefericite întrec în general, cu mult, acest unic rezultat fericit! Căci este un lucru foarte rău să se ajungă pînă acolo încît copilul să nu mai dea crezare celor spuse de educatorii lui, și neajunsul devine uriaș dacă mai și învață, de la ei, să mintă ca să obțină ceea ce dorește.

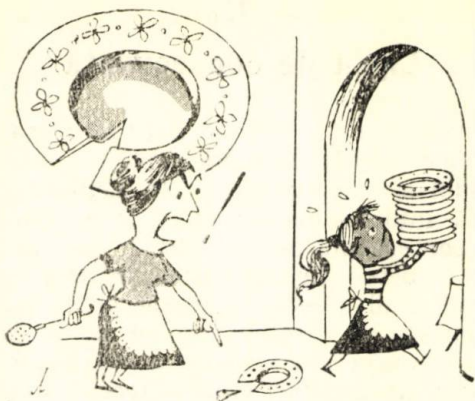
III

Lipsa de consecvență

Ființa umană este, în mod natural, plină de manifestări ale lipsei de consecvență: sentimentele sale, gândurile sale, vorbele sale, acțiunile sale nu se acordă întotdeauna perfect între ele. O prea perfectă consecvență ne-ar stîrni, de fapt, oarecare neîncredere; fie că ne-am întreba ce se ascunde îndărătul acestei fațade prea netede, fie c-ar trebui să ne resemnăm cu ideea că vedem într-însa o exagerată victorie a spiritului geometric asupra fineții spiritului, a teoriei asupra vieții, a rigidității intelectuale asupra căldurii sufletești.

Există totuși limite ale lipsei de consecvență care nu trebuie depășite, mai cu seamă atunci cînd îți exerciți profesiunea de părinte. Din păcate, adesea, unii depășesc aceste limite cu ușurință; iar pentru copilul care caută într-una să-și facă o idee despre lucruri și evenimente, urmărind cum se poartă adulții din jur, nimic nu poate fi mai derutant. El așteaptă în fond să fie ajutat ca să cunoască însemnătatea exactă și valoarea lucrurilor.

O fetiță foarte mică se străduiește să așeze masa, umblînd plină de îndemînare cu paharele, farfuriile, farfuriile, sub privirea admirativă și amuzată a mamei sale. Unul din aceste obiecte îi scapă însă din mînă și se sparge: iar mama strigă: „Ah, așa-ți trebuie! Întotdeauna te amesteci unde nu-ți fierbe oala. N-ar fi trebuit să pui

mîna pe veselă ; altădată să-mi faci plăcerea și să nu te mai ocupi decît de ceea ce ți se cere, să lași în pace obiectele fragile“.

Fără îndoială, este supărător faptul că o farfurioară s-a spart, dar cum să mai înțelegi ceva cînd ți se îngăduie să faci un lucru care, pe urmă, îți este reproșat ?

Lipsa de consecvență are prilejul să se manifeste mai ales în jocul dintre lucrurile îngăduite și cele interzise ; într-o zi îl lași să facă ceva, într-altă zi i-l interzici cu violență ; iar într-altă zi s-ar părea că ești din nou de acord și-l încurajezi. Bineînțeles că este normal ca uneori să îngădui ceea ce alteori interzici, dacă circumstanțele se deosebesc într-o măsură. Lipsa de consecvență se manifestă mai ales atunci cînd adultul e cuprins de indignare, se scandalizează, e iritat de lucruri pe care

le-a permis întotdeauna pînă atunci. Lipsa de consecvență mai apare și atunci cînd, de la o zi la alta, fără vreun motiv vizibil, însemnătatea pe care o acordăm noi lucrurilor variază de la zero la infinit, ori atunci cînd formulăm reguli în numele unui principiu absolut de care, chiar de-a doua zi, s-ar părea că nu mai facem nici un caz.

Și în această atmosferă nesigură, instabilă, se formează și cresc mulți copii. Părinții sînt asemănători zeilor și zeitelor din Olimp, în legătură cu care era adeseori greu să știi dinainte ce anume trebuie să faci ca să le fii pe plac sau ce anume — ca să te ferești să le displaci. În asemenea condiții, lumea apare plină de capcane! *Unde este Binele, unde este Răul? Și cum s-o aflăm?*

Desigur că trebuie să atribuim inconsecvenței unele moduri de-a acționa care țin mai ales de discontinuitatea atenției ; un copil primește, de pildă, ordinul să meargă să se spele pe mâini ; firește că el nu se grăbește s-o facă și, de obicei, profită de orice pretext pentru a scăpa atenției părinților săi, pentru a întârzia, pentru a se face uitat. Cîteva clipe părinții se lasă duși ; par să fi uitat ei înșiși ceea ce au spus, îi vorbesc copilului despre altceva, rîd de glumele lui, se joacă cu el sau îl privesc cum se joacă. Dintr-odată, trezirea brutală : „Cum, încă n-ai făcut ce ți-am spus ? Ce copil neascultător ! prin nici un mijloc nu obții de la el ceva ! ... etc.

Asta ar fi ca și cum o frînghie ba s-ar încorda, ba s-ar întinde, loviturile ei fiind, prin urmare, cu atît mai aspre ; este totuși binecunoscut faptul că cel mai bun mijloc de a trage după tine un obiect este să-l tragi continuu de frînghia cu care-i legat și nu să faci mișcări inegale și neregulate ! Mulți copii despre care se spune că sînt neascultători, în realitate au fost învățați să fie neascultători prin acest procedeu care preschimbă rezistența în fața voinței părinților într-un joc subtil destul de asemănător cu o partidă de-a v-ați ascunselea, în care trebuie să te ascunzi, rămînînd însă în fața aceluia de care te ascunzi.

Astfel, părinții trag brusc de frînghie, o lasă apoi mai liberă, o smucesc din nou, o țin strîns ... și uneori o lasă să le scape pentru totdeauna. Ei trag atunci concluzia că au un copil deosebit de dificil, cu care e imposibil să „ieși la capăt“. Și din această cauză, ei luptă în zadar și se istovesc luptînd împotriva unor asemenea copii răi, așa-zisi nesupuși, fără să știe că

întrebuințind doar jumătate din energia respectivă, ar putea să aibă copii ascultători și gata de colaborare, dacă n-ar provoca ciocniri, dac-ar binevoi să-și mute strădaniile asupra lor înșiși, căutînd doar să aibă o purtare consecventă, să fie consecvenți în vorbe, o atenție mereu trează.

IV

Lipsa de respect

„Respectul se duce“, există obiceiul de-a spune, de un număr de ani pe care nu l-aș putea preciza, deoarece am impresia să fi auzit aceste cuvinte încă din cea mai fragedă copilărie... și nu știu de cît timp a început să circule. Și există de fapt și deprinderea de-a răspunde : Ei ! Na, c-a și plecat !...“.

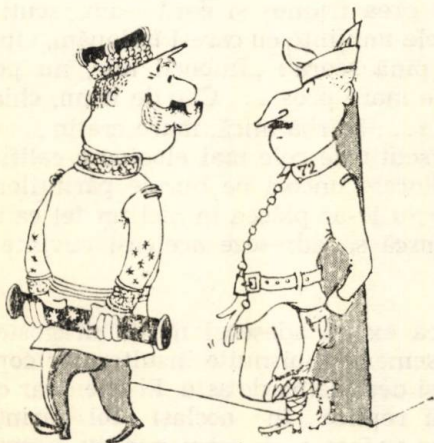
Acei însă care vorbesc astfel se gîndesc anume la respectul celor mai tineri față de cei vîrstnici, al copiilor față de părinți, al elevilor față de profesori, al celor care sînt mai jos ierarhic, față de cei care sînt mai sus. În afara celebrei formule latine : „Maxima debetur puero reverentia“ (îi datorăm copilului un foarte mare respect), pare-se că adulții nu s-au preocupat prea mult de acest aspect al problemei... și acesta este poate unul din motivele pentru care respectul reclamat de ei înșiși a început să scadă, dacă nu este cumva exact c-a și scăzut. În fond, dacă respectul are un sens unic care merge de jos în sus, e ușor să-ți închipui că-i dezagreabil să fii respectuos,

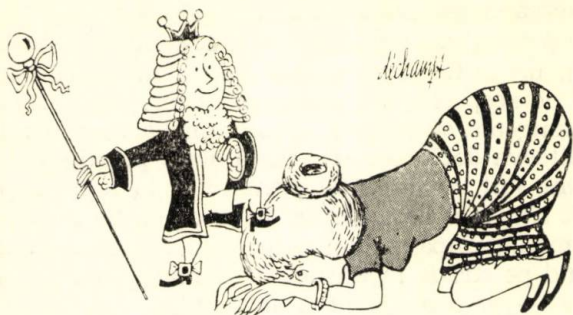
fiindcă asta riscă să fie luat drept o recunoaștere a inferiorității. Iată fără îndoială de ce, prin răsfrîngere, le-a devenit și mai greu adulților să accepte că trebuie să respecte copilul, căci adulții, încă nesiguri de însemnătatea pe care-o au, dau adeseori dovada unei oarecari temeri că nu sînt suficient luați în seamă de către cei mici.

În mod obișnuit ei s-au mulțumit, așadar, să interpreteze acel „Maxima debetur puero reverentia“ ca pe un îndemn la supravegherea limbajului față de copii și la păzirea urechilor lor de orice cuvînt care se leagă mai îndeaproape ori mai de departe de sexualitate. În loc să se folosească de acest proverb pentru a-i da tînărului sentimentul propriei demnități, fraza latină este luată drept pretext pentru a-l face să înțeleagă că o anumită lume îi este închisă, deoarece n-a atins încă vîrsta respectivă. Cu ce aer de satisfacție și de superioritate declară cei vîrstnici : „Asta nu e pentru tine . . . nu-i pentru copii“. Iar cei mici se simt și mai mici ! Nu sînt de loc sigur că un asemenea fel de-a închide ușa în nasul copilului nu este cîteodată — contrar opiniei obișnuite — un ade-vărat semn al lipsei de respect. Și cît de atrăgătoare îi va apare misterioasa lume în care accesul nu-i va fi îngăduit decît abia mult mai tîrziu !

Firește că trebuie să cădem de acord asupra înțele-sului dat cuvîntului „respect“. Există pe de o parte „dovezile exterioare“, iar pe de altă parte ceva mai profund și mai greu de definit. Îmi aduc aminte că, în prima tinerețe, persoana matură din apropierea mea căreia îi arătam cel mai puțin respect exterior

era aceea care, fără tăgadă, avea în ochii mei cel mai mare prestigiu. Cred chiar că indulgența acestui personaj, de altfel ilustru, față de manifestările lipsei mele de respect (care mergeau uneori pînă acolo încît ajungeam să împletesc cozi din barba lui) nu făcea altceva decît să-i sporească acest prestigiu. Mulți oameni sînt cu atît mai pretențioși la acest capitol, cu cît sînt mai nesiguri, în fond, de ei. Se povestește că, imediat după războiul din 1914, mareșalul Joffre, trecînd pe stradă în uniformă de mare ținută, l-a întrebat — cu o bunăvoință amuzantă — pe-un soldat care-l privea : „Mă ierți, prietene, dar de la care grad în sus saluți dumneata ?“ Dacă nefericitul militar ar fi avut de-a face cu un superior de un grad ceva mai mic, s-ar fi putut să aibe, dacă nu mă înșel, necazuri mai serioase !

E limpede că nu trebuie să-i dăm copilului dovezi exterioare de respect : *nici nu este vorba să fie salutat pînă-n pămînt*, să i se vorbească la persoana a treia, să ne umilim dinaintea Majestății Sale copilul. Ar fi mult prea frumos și dacă l-am scuti doar de nenumăratele umilințe cu care-l îndopăm, cîteodată de dimineața pînă seara : „Imbecil mic, nu poți să fii atent . . . Ce mare prost . . . Cap de lemn, chiar nu înțelegi nimic . . . Scîrbă mică, mare cretin . . . etc.“ Copilul nu e scutit de cele mai elogioase calificative, și acestea înfloresc uneori pe buzele părinților dragăstoși cărora nu le-ar plăcea în nici un fel ca un străin să-ndrăznească să adreseze aceleași cuvinte odraslei lor.

Accept că există adeseori multă dragoste îndărătul unor asemenea obișnuite insulte, dar copilul nu-i obligat să-și dea seama de asta. El știe doar că, dac-ar încerca să replice în același fel părinților săi —chiar dac-ar face-o de asemenea cu nespusă dra-

goste — ar risca să nu fie privit cu ochi buni. În asemenea condiții, chiar fără să-i acordăm cine știe ce semne de respect deosebit, n-am putea oare evita să revărsăm asupra lui aceste semne de lipsă de respect ? Dreptul de a insulta copilul, pe care și-l atribuie mulți oameni, fără ca măcar să-și dea seama c-o fac, nu-l transformă oare pe copil, în aparență doar, într-un fel de paria ? Dar nu ajunge oare, de multe ori, aparența, ca să creezi o anumită stare de spirit care nu poate decît să dăuneze eforturilor educative ? Este suficient să ciulești puțin urechea, fie și numai într-o grădină publică, ca să bagi de seamă că cea mai mare parte a copiilor este tratată într-un fel care, odinioară, l-ar fi determinat pe un om de onoare, tratat într-un mod asemănător, să ceară satisfacție prin intermediul armelor. Copilul s-a obișnuit, veți spune, dar este într-adevăr bine să se obișnuiească cu asta ?

De ce atîția părinți sînt gata să fie lipsiți de respect în exercitarea funcției lor ? Ei cred că-i pot spune orice copilului, cel puțin într-un sens, și asta este poate pentru ei un fel de a afirma o legătură care le este dragă. Cine vrea n-are decît să-și zică sie-și că-i idiot, că-i cretin ; asta n-are nici o urmare ! Și nevăzînd în copilul lor decît o parte din propria-i persoană, acești părinți nu simt că insultă mai mult decît dacă și-ar vorbi lor înșile. Lucrurile se încurcă pe măsură ce copilul începe să se deosebească de ei (cum e firesc să se întîmple pe măsură ce cresc).

La Rochefoucauld spunea : „Preferăm să spunem lucruri rele despre noi înșine decît să nu vorbim deloc“. De asemena, se întîmplă să preferăm să-i vorbim de rău pe copiii noștri, decît să nu vorbim deloc

despre ei. Dar sînt oare întotdeauna cei în cauză, de acord? Și-ar fi oare un semn foarte bun dac-ar fi prea ușor de acord?

Căutăm mai ales uneori, prin cuvinte ceva mai tari, să stîrnim amorul propriu pe care noi îl socotim slăbit. Este însă adevărat că tocmai așa creem o obișnuință care, departe de-a stimula amorul propriu îl descompune. Tot auzind cum i se atribuie cele mai dizgrațioase epitețe, copilul încetează de-a mai fi impresionabil față de ele. Atunci educatorii sînt cuprinși de indignare: „N-are nici un pic de amor propriu...” Ca să vezi! dar se întîmplă ca amorul propriu să se refugieze în cine știe ce domeniu secret pe care părinții îl nesocotesc și care, de altfel, nu este întotdeauna cel pe care aceștia l-ar fi dorit să fie.

Toate aceste forme superficiale ale lipsei de respect nu sînt însă tot ce poate fi mai grav. Cînd copiii se simt, într-adevăr iubiți, ei au o extraordinară îngăduință față de mizeriile mărunte și jignirile mărunte, pe care sînt obligați să le îndure. De fapt, cum să ceri părinților ca niciodată cuvintele lor să nu întreacă măsura? Lumea modernă e agitată, oamenii trăiesc sub tensiune și este limpede că, pentru unii oameni și în anumite împrejurări, este o ușurare să te superi și să țipi. Ori, cînd țipi, cuvintele care-ți vin la gură sînt rareori cele mai blînde și mai măsurate cu putință. Să recunoaștem că o prefăcută blîndețe n-ar valora cu nimic mai mult, tocmai pentru că ar fi prefăcută.

Este regretabil, fără îndoială, că adulții cei mai exigenți atunci cînd pretind să li se spună „te rog” și „mulțumesc”, neglijează atît de ușor să folosească

aceleași obișnuite formule atunci cînd vorbesc cu fiii sau fiicele lor. Deprinderile de politețe se transmit mai cu seamă prin imitare și poate că aceasta este cauza pentru care atîția oameni întîmpină dificultăți atît de mari cînd vor să le impună tinerilor din jur.

Oricum ar fi, autentica lipsă de respect, cea mai profundă, nu este o chestiune de vocabular ; ea constă în lipsa de cunoaștere a persoanei copilului, adevseori în neglijarea pînă și a sentimentelor lui, a gri-jilor lui ; ca și a acelor taine a căror însemnătate n-ai cum s-o măsoari destul de bine ; tainele celor mici sînt în mod greșit considerate ca fiind taine mici ! Rîdem de naivitatea lor, de expresiile feței lor, de gîndurile lor, desigur cu o anumită înduioșare, dar ca și cum ei ar fi un pic niște actori comici, datorî să ne distreze. Îi mîngîiem, îi răsfățăm, îi adorăm . . . și este foarte bine așa ! Dar se întîmplă ca și ei să nu se simtă în nici un fel luați în serios și-n taină să se simtă jigniți. Uneori, se prind în joc, fac pe bufonii și capătă obiceiul de-a nu se mai socoti ei înșiși niște personaje serioase.

Un copil e îndreptățit să aibă o grădină secretă și dacă din întîmplare ți se dezvăluie unele aspecte ale ei, cea dintîi regulă a respectului ar trebui să fie să nu comunicăm nimănui ceea ce am putut abia întrezări. Cîți școlari n-au fost jigniți de profesorii care, fie și cu cele mai binevoitoare intenții, au comis greșeala de-a citi întregii clase vreun pasaj dintr-o compunere în care autorul a lăsat să-i scape o exprimare ceva mai liberă decît de obicei. După asta, are vreun rost să ne mai mirăm de uscăciunea compunerilor următoare !

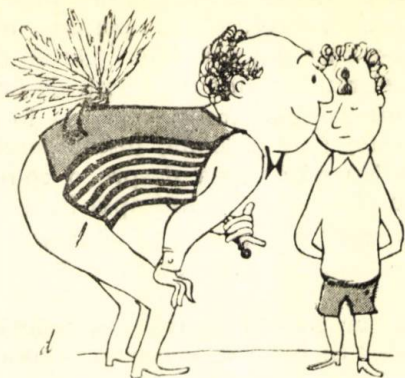
Știu bine că mulți oameni își găsesc motive valabile care să le îngăduie să cenzureze corespondența copiilor lor, să le scotocească prin lucruri, eventual să citească fără voie jurnalele lor intime. Nu încetăm să atragem atenția asupra necesității de-a supraveghea tineretul, asupra datoriei de-a ști ce gîndește etc. Dar o supraveghere abuzivă dă ușor naștere înșelătoriei ; într-o oarecare măsură, nu putem forța fără riscuri grave gîndirea unui adolescent, chiar cînd sîntem încredințați că o asemenea siluire este întemeiată. Dacă nădăjduim că vom ajunge astfel să exercităm mai ușor o înrîurire binevenită asupra tineretului, desigur că ne înșelăm. Iată prilejul să folosim o dată în plus, cinica expresiei a lui Talleyrand : „Este mai mult decît o crimă, este o greșeală“. În asemenea condiții este într-adevăr imposibil să păstrezi o atmosferă de încredere, iar fără încredere reciprocă este o iluzie să susții că poți avea o minimă influență educativă. Chiar dacă-ți închipui că un copil nu ține seama de indiscreția făptuită, el o ghicește, o presimte, sau în cel mai bun caz el începe întotdeauna, să se poarte ca și cum ar ghici-o, sau ar presimți-o. Atunci este foarte atrăgător pentru el să încredințeze jurnalului său, care nu mai e intim decît prin numele ce-l poartă, cîteva enormități bune doar să-i scandalizeze pe părinți, cu riscul de-a provoca drame care, de fapt, îi vor obliga să se demaște.

Să pledăm în favoarea circumstanțelor atenuante : ceea ce dă naștere acestei curiozități rău inspirate este îngrijorarea. Cum ar mai vrea respectivii părinți ca progenitura lor s-o apuce, în viață, pe cea mai bună cale. Cît de mult se tem ei ca nu cumva copiii

s-o apuce pe un drum greșit ! Și iată cum copilul în legătură cu care nutresc atâtea speranțe, li se pare o enigmă care-i face uneori să-și piardă capul. Din clipa aceea, ei nu mai sînt conștienți de hotarul care desparte ființa copiilor lor de propria lor ființă ; și — aceasta este, fără îndoială, însăși definiția lipsei de respect ! Nu este vorba despre o confundare în întregime cu altul, cum se întîmplă în unele cazuri descrise mai înainte, dar aici se pătrunde prin spargere într-un domeniu rezervat.

Care adult ar îndura să trăiască neîncetat într-o casă de sticlă ? Și nu este vorba să ascundem privilegiilor dinafară doar faptele noastre demne de a fi pedepsite ! Fiecare, pe drept cuvînt, vrea să i „se respecte zidul vieții sale particulare“. Numai copiii să n-aibă dreptul la acest respect ? Și asta oare pentru că nu sînt socotiți drept „persoane“... sau fiindcă, în această privință, nici o legislație nu-i apără. Pe drept cuvînt, o astfel de clauză ar trebui să facă parte dintr-un cod al familiei izvorît dintr-o simplă tradiție ori din bunul simț înnăscut, fără să mai fie nevoie de votarea ei.

Culmea este însă că *părinții cei mai indiscreți sînt cîteodată, în același timp, cei care umblă cu cele mai multe mistere*. Nenumărate lucruri care-i privesc pe copii și pe care aceștia ar avea nevoie să le știe limpede, le sînt ascunse fără cruțare. Totul se petrece ca și cum, dincoace de o anumită vîrstă, n-ai avea dreptul să minți, atunci cînd însă toată lumea are dreptul să te mintă.

Astfel, lipsa de respect a adulților este principalul gropar al încrederii. Părinții naivi socotesc că, dac-au tot spus în van fiului sau fiicei lor : „Ai încredere în noi . . . Trebuie să ai încredere în tatăl tău și în mama ta . . .“, au făcut destul de mult, și se plîng c-au fost prost răsplătiți pentru strădaniile lor. Ușor de zis să ai încredere ! Încrederea însă nu se obține la poruncă : trebuie să știi să i-o inspire celuiilalt și, izbutim mai degrabă dacă rămînem gata să ascultăm mărturisiri, decît dacă încercăm să le obținem prea devreme. Și aici, respectul este încurajator, pe cînd exigențele indiscrete sînt respingătoare.

La urma urmelor, copilul este o „ființă“ ca toată lumea. Greutățile sale sînt uneori mai mari decît ale noastre ; așadar, n-ar trebui să stîrnească nici ciudă,

nici dispreț, nici milă plină de înfumurare, nici luare în batjocură, nici ironie, nici judecăți emise „de sus“.

Educatorul poate fi nevoit, uneori, să certe și să pedepsească, dar nimic nu-l obligă să fie lipsit de respect față de cei pe care pretinde că-i educă.

V

Intervenționismul și neintervenționismul

„Extremele se ating“ — ni se spune. De fapt, efectele unui intervenționism abuziv și ale unui exces de neintervenționism sfârșesc prin a se asemăna. De asemenea avem adeseori prilejul să observăm că-i este mai ușor unui intervenționist exagerat să treacă de partea neintervenționiștilor... decît să-și micșoreze intervențiile.

„Dacă nu trebuie să spun nimic, înseamnă că nu servesc la nimic, așa că nu-mi rămîne altceva decît să dispar“, răspundea o mamă unor prieteni care o sfătuiau să-i facă mai puține observații copilului său. *Mulți părinți fac într-adevăr greșeala să supraestimeze însemnătatea cuvintelor pe care le rostesc, uitînd că esențialul în acțiunea lor educativă este felul lor de-a fi, chiar dacă tac, ba mai mult chiar, poate și-n simplul fapt că ei există și că sînt prezenți acolo.*

Dar părinții nu-și dau seama de valoarea simplei lor prezențe : modestie sau sentiment de inferioritate? Prea ușor își închipuie ei că nu-i ascultă copiii, că nu

se sinchiesc de părerea lor, că uită poruncile lor, interdicțiile lor, părerea lor. Desigur că de aceea ei sînt atît de des înclinați să repete de douăzeci de ori același lucru, să stăruie, să se amestece fără încetare. În realitate, cuvintele rostite o singură dată, care-ar putea să aibă un oarecare efect, se dizolvă progresiv în spațiu, pe măsura repetării lor. Dacă prima dată ele trezesc atenția, a doua oară ele

o risipesc (deoarece este inutil să faci un efort încercînd să-ți aduci aminte de un lucru pe care alții au grijă să ți-l amintească). Pe urmă, cuvintele repetate te oboresc, după care te enervează și-ți dau chef să te opui. Apoi, cu puțin noroc, cei cărora le erau sortite le uită complet și isprăvesc prin a nu le mai auzi deloc, exact așa cum încetezi să mai auzi un zgomot cu care te-ai obișnuit prea bine : curgerea rîului, a torentului, duduitul motoarelor sau uruitul roților de tren.

Să intri premeditat în acțiune, iată o artă dificilă care nu trebuie confundată cu *intervenționismul* — care nu folosește la nimic și credem că nici nu caută să folosească măcar la ceva.

Părinții intră atunci în acțiune nu pentru a dobîndi vreun rezultat, ci pentru a-și ușura conștiința. Au

ceva care se aseamănă mai mult cu un impuls obsesiv ; ei rostesc unele cuvinte nu atât pentru copil, cât pentru ei înșiși. Consecință posibilă a acestor cuvinte, fericită sau nefericită, nici nu intră în socoteală. Și părinții se dezvinovățesc cu clasicul argument : „Doar nu-l pot lăsa să facă ce vrea *fără să-i spun ceva !*”

— Dar cînd spuneți ceva, oare are asta vreun efect fericit ?

— O ! nu, în general, e și mai rău după aceea.

— Atunci, de ce vă străduiți atîta ?

Întrebarea rămîne fără răspuns. Interlocutorul se mulțumește să dea din cap, gîndindu-se că celălalt, fără nici o îndoială, n-are habar ; căci mulți oameni mai stăruie încă în ideea că un educator nu-i o persoană care exercită o înrîurire binefăcătoare în dezvoltarea tineretului, ci mai degrabă un om care pronunță față de tineri niște cuvinte asupra cărora s-a căzut de acord să fie socotite drept „educative”.

Dacă n-ar fi fost rostite aceste cuvinte, n-am avea oare aerul că îngăduim sau chiar încuviințăm ceea ce n-ar trebui îngăduit și nici încuviințat ? Dar n-am avea de cîștigat condamînd unele lucruri pe tăcute ? Nu există oare și manifestări ale lipsei noastre de acord, al căror rezultat este cu atît mai mare, cu cît au un aspect mai puțin formalist, cu cît sînt însoțite de o mai sporită înțelegere ? Pentru că, mai este nevoie s-o amintim, *a înțelege nu înseamnă neapărat a încuviința ?*

Există părinți care se poartă, cu adevărat, ca și cum ar fi gardieni sacri ai principiilor, a căror pune-

re în practică nu-i privește în nici un fel. Ei proclamă legea, dar n-au aerul că se sinchisesc să fie și auziți. Ei cred că și-au împlinit menirea, dacă au spus ce au avut de spus, oricare ar fi rezultatul . . . și chiar dacă nu se ajunge la nici un rezultat.

Ceea ce ei exprimă astfel n-are întotdeauna, în realitate, valoare prea mare : în afară de înaltele principii morale, există simplele reguli ale științei de a te purta, bineștiutele îndemnuri „Stai drept“, „Nu vorbi cu gura plină“, „La coatele de pe masă“ etc. Sînt și muștrările, tînguirile, predicile, și mii de alte lucruri care pot fi socotite, fiecare în parte îndreptățite, dar a căror abundență dusă la extrem este foarte greu de motivat.

Dacă părinții intervenționiști ar recunoaște măcar că amestecul lor n-are alt scop, în clipa respectivă, decît să-i ușureze pe ei înșiși, răul n-ar fi rău decît pe jumătate : neînțelegerea se agravează din clipa în care își închipuie că așa fac ceva „pentru copiii lor“, deoarece așa reiese că e inevitabil ca părinții să reproșeze întotdeauna copiilor că n-au destulă recunoștință față de ei.

De fapt, ceea ce caută ei cel mai des e să se liniștească pe sine. Cînd îi spui unui copil atunci cînd el pleacă la școală : „Ai grijă cum treci strada ; mai ales nu te lăsa călcat“, este limpede că îndemnul respectiv nu schimbă cu nimic modul copilului de a trece strada, căci el n-are chef, nici mai mult, nici mai puțin decît înainte, să se lase călcat, și are în general o ureche distrată pentru asemenea recomandări rituale. Dar mama grijulie socotește asta ca pe un fel de talisman care-l însoțește pe copil prin oraș, un soi de protecție magică capabilă să se exercite în continuare, chiar cînd copilul iese din cîmpul ei vizual. După toate cîte le-am înșirat, aceasta se înscrie în climatul de drăgăstoasă atenție de care fiecare copil are nevoie... cu condiția ca amintita atenție să nu devină exasperantă prin exagerările sale.

Pe lângă faptul că intervenționistul se amestecă prea mult în toate, el mai și intervine într-un mod nepotrivit. *El crede, de pildă că este nevoie să facă dreptate, atunci cînd frații și surorile se ceartă între ei* și, cum n-a apucat niciodată să vadă cum s-a iscat conflictul, are cele mai serioase șanse să comită o eroare judiciară și să nemulțumească toată lumea. Un mare număr de certuri între frați sînt stîrnite din do-

rința de a-i face pe părinți să se amestece, ca să le atragă atenția și să le pună dragostea la încercare. Cel dăruia tatăl sau mama îi dă dreptate (pe bună dreptate ori nu) se desfătează cu ceea ce i se pare a fi o dovadă că este preferat, și nu așteaptă altceva decît să reînceapă bătaia, pentru a găsi din nou încîntătoarea impresie. Cel învins, dimpotrivă, va căuta să-și ia revanșa sau să obțină dovada definitivă că este o biată victimă, de soarta căreia — amară consolare — să se poată înduioșa el însuși. Practica arată că o însemnată parte din aceste bătălii încetează de îndată ce părinții se îndepărtează. În fond, copiii își dispută dragostea lor. Cînd cei mari nu mai sînt prezenți, lupta se încheie, din lipsa unei suficiente mize! De cîte ori n-au părăsit casa asemenea sărmani părinți, cu inima mîhnită, întrebîndu-se în ce hal își vor regăsi copilul pe care și-l închipuiau făcut bucăți pînă la întoarcere. Însă, nu numai că trăiau fericita surpriză de a-i găsi întregi, ci și de a afla că „totul a mers foarte bine“ și că frații care se dușmăneau s-au jucat toată ziua laolaltă, lăsînd impresia că se înțeleg ca... hoții în iarmaroc.

„Totuși trebuie să-l aperi pe cel mai mic“, declară adulții intervenționiști, ceea ce vrea să zică că nu vor da niciodată dreptate celui mare; aceștia își vor rumega timp îndelungat ura ascunsă și-l vor face pe cel mic să plătească scump această apărare nedorită. Din aceeași clipă cel mic se va răzbuna, servindu-se de slăbiciunea lui ca de o armă secretă; pentru asta va fi destul să-l ațîțe în surdină *pe cel mai mare ca el*, ca să poată striga foarte tare, asemeni cuiva care

este sugrumat. Din nou părinții se vor repezi în ajutorul lui... și totul va reîncepe și mai frumos.

Nu este atât de ușor cum s-ar crede să te abții de la orice amestec, chiar dacă intervenția ar fi de o zădărnice vădită ! Am întâlnit mame și tați care se declarau gata să facă orice pentru binele copilului lor ; nici un sacrificiu personal sau material nu-i înspăimînta. Ei ar fi primit cu mare bucurie să pregătească lecțiile împreună, fie și începînd de dimineață, de la ora cinci, pînă la miezul nopții, ba și mai tîrziu. Ei ar fi fost gata să facă îndepărtate pelerinaje, desculți și cu frînghia de gît ; s-ar fi simțit în putere să urnească și munții din loc. Dar este destul să le spui că singurul lucru de care-i nevoie este să-și lase copiii în pace, ca să dobîndești acest răspuns îngrozitor : „O ! nu, ne cereți prea mult ; asta-i peste puterile noastre !...“

Nu se întîmplă să vezi însă prea rar, așa cum am consemnat mai înainte, niște părinți care cad din lac în puț. Cei care vor auzi spunîndu-se „Nu vă amestecați atîta“ nu se vor mai amesteca de loc și vor deveni, așadar, neintervenționiști.

Copilul, deprins să i se facă neconținut observații, nu mai înțelege nimic din tăcerea care-l înconjoară dintr-o dată. Și va crede că părinții nu se mai sinchisesc deloc de el și că nu-l mai iubesc. Fără îndoială, nu era mulțumit nici atunci cînd era hărțuit, dar nici nu va mai depune mari eforturi cînd se va încredința că nimeni nu se interesează de soarta lui, de purtarea lui, de ocupațiile sale.

Trebuie să-i deosebim totuși pe părinții deveniți neintervenționiști, ca un răspuns la o acțiune venită din afară (ei nu rămîn așa, în general, prea mult timp iar copiii lor pîndesc momentul în care ceea ce este firesc să fie „va reveni galopînd“), de cei care sînt, în mod natural, neintervenționiști. Îi vom include în cea de a doua categorie pe părinții care, întorcîndu-se de la lucru, nu vor să găsească nici o urmă a existenței descendentului lor, care la apropierea lor trebuie să se ascundă sau să devină nevăzuți. Acesta nu vrea să-i mai vadă pe copii, nu vrea să-i mai audă și adeseori li se dă să mănînce și sînt expediați la culcare, înainte chiar de întoarcerea tatălui acasă, astfel încît să fie respectată odihna șefului.

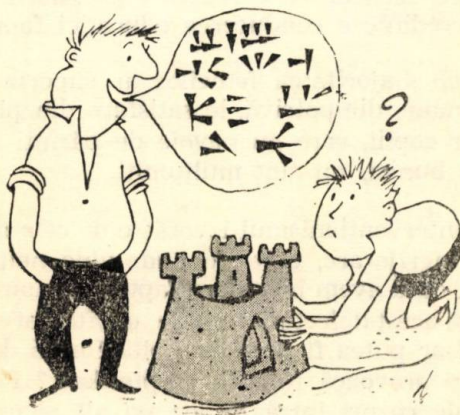
Acești tați nu sînt totuși tați răi ; ei au uneori sentimentul că fac ceea ce este esențial, cîștigînd pîinea zilnică a familiei lor, și — avînd cu adevărat grijă de viitorul material al fiilor sau fiicelor lor. Dar dragostea paternă a acestora se exercită de la depărtare și nici unui părinte de tipul respectiv nu i-ar trece prin minte să stea de vorbă cu făpturile tinere care, totuși, au fost aduse pe lume de el : „Oare ce-ar putea să aibă de spus un copil ?“

La cel dintîi prilej, ei declară : „Îmi iubesc mult copiii, dar sînt încă prea tineri ca să mă intereseze“

Nu toți neintervenționiștii sînt de același tip : există unii duri și alții blînzi. Portretul celor duri l-am creionat mai sus ; ei îngăduie copiilor să facă tot ceea ce le place, cu condiția să nu fie stîngenți în nici un fel ca la oră fixă aceștia să fie grijuliu îndepărtați din preajma lor.

Cei blinzi nu se arată atît de tiranici, dar privirea lor trece prin copilul lor, ca și cum acesta ar fi nevăzut. Unii își ocolesc copiii, chibzuindu-și în așa fel viața încît să-i întâlnească cît mai puțin. În mod obișnuit, tații neintervenționiști declară : „Educația, iată ceva care le privește pe mame. Ele se pricep de fapt mult mai bine decît noi, iar noi preferăm să nu ne amestecăm“. Sub acest pretext, ei abdică complet de la îndatoririle lor paterne în favoarea soțiilor, pe umerii cărora lasă întreaga răspundere, fără să-și dea seama că fiecare își are rostul său și că nu se pot înlocui reciproc. E mai simplu să te prezinzi nefolositor decît să încerci să folosești la ceva.

Unii ar dori mult să se dovedească mai prezenți și mai folositori dar nu izbutesc din cauză că nu cunosc limbajul care-ți îngăduie să comunici cu cei tineri. Este o artă dificilă arta de a te întreține cu proprii tăi copii. Nu-i vorba doar că trebuie să știi

cum să le ții discursuri, dar trebuie să știi să conversezi cu ei, să-i asculți, să te interesezi și tu de ceea ce se interesează și ei și să poți schimba cu ei cuvinte sincere, lipsite de încordare. În acest domeniu, tații sînt adeseori neintervenționiști din sfială și timiditate ; cum ar mai dori ei să poată comunica într-adevăr cu fiii și fiicele lor, dar nimeni nu i-a învățat cum se realizează asta. *Aproape că s-ar putea spune că ei sînt cele dintii victime ale blestemului care a lovit Turnul Babel.*

Mama neintervenționistă este, fără îndoială, o specie ceva mai rară, dar o întîlnim și pe ea din cînd în cînd. Ca și omologul său masculin, ea caută prin toate mijloacele să scape de răspunderea pe care o are față de copiii săi. Dacă norocul face să aibă la îndemînă o mamă sau o soacră autoritară, este mai mult decît fericită să se reazeme pe hotărîrile lor și să le încredințeze conducerea educației familiei.

Ceea ce majoritatea femeilor ar suporta greu, acestor mame, dimpotrivă, le satisface din plin dorințele. Dar copiii, care au nevoie de părinți mai mult decît de bunici, nu sînt mulțumiți.

Dacă intervenționismul izvorăște de cele mai multe ori din îngrijorare, oare de unde vine neintervenționismul, dacă avem în vedere faptul, demonstrat pînă acum, că acest defect nu trebuie confundat cu indiferența. N-ar putea fi aceasta o altă formă de îngrijorare care provoacă fuga de răspundere ? Poate, deși în destule cazuri intră în joc un alt element : res-

pectivii părinți, care nu se dovedesc în stare să stabilească un contact uman cu cei cărora le-au dat viață, acești tați și aceste mame care vor binele copiilor, însă nu le suportă prezența, acești neintervenționiști, fie ei duri sau blinzi, sînt în fond ființe care, în majoritate au îndurat greu propria lor copilărie. Adeseori copilăria le-a lăsat amintiri urîte pe care caută să le uite și de care le aduc aminte copiii lor. Iată ce ne face să ne gîndim la cuvintele dezamăgite ale unei învățătoare care spunea : „Școlarii ar trebui să înțeleagă că copilăria este un moment greu de care trebuie să treacă“. Ce tinerete tristă poți întrezări într-o asemenea frază și cum o mai deplîngem, fără voia noastră, pe cea care a rostit-o... și în același timp, pe copiii care i-au fost încredințați. Poate că neintervenționismul unor părinți n-are alte cauze.

Cît pare de anevoios să găsești drumul de mijloc între intervenționism și neintervenționism.

VI

„Orbirea“

Acei ce au obiceiul să spună că „părinții sînt orbi“ nu se gîndesc în general decît la orbirea legendară a părinților în fața imperfecțiunilor copilului lor : „Ai mei sînt cei mai frumoși!“... Da, bineînțeles ! Cu toate acestea, o asemenea afirmație, chiar exagerată are ceva înduioșător într-însa și n-ar putea să dis-

placă decît celorlalți părinți, capabili să bănuiască atunci că propriilor copii li se face o nedreptate.

Dar dacă există părinți care nu văd defectele copiilor, aproape că sînt tot atîția care nu le văd calitățile, după cum există și alții care văd atît defectele, cît și calitățile, dar nu vor să lase să se vadă că le văd, unii — din amor propriu, alții — dintr-o modestie nefirească ! Trebuie să ținem deci seama de rezerva pe care o impune adeseori, prezența unui public.

De fapt nu dorim să ne oprim asupra acestor feluri de-a fi orb, ci la orbirea mult mai obișnuită a părinților care, pentru felurite motive, par să fi pierdut orice noțiune despre ceea ce poate un copil să simtă și să gîndească !

În general, au uitat într-un mod ciudat ce-ar fi simțit și-ar fi gîndit ei înșiși la aceeași vîrstă, și în aceleași condiții, afară doar de cazul că au devenit incapabili să se transpună.

De cîte ori n-am spus-o : „Puneți-vă în locul fiului (sau al fiicei) dvs. Cum v-ați purtat dvs., dacă vi s-ar fi vorbit așa cum i-ați vorbit acum ?“

— Da, e adevărat ! mi-a răspuns într-o zi un tată foarte cumsecade. Este curios, iată un lucru la care nu m-am gîndit niciodată.

Unui copil îi scapă de exemplu un lucru pe care-l căra fără voia lui, iar tatăl său, crezînd — există o oarecare aparență că așa și este — că i-a dat drumul dintr-adins, îi poruncește să-l ridice numai decît, și asta pe un ton atît de supărat încît, imediat, fiul e pus în situația de a nu-l mai putea asculta. Tatăl amenință, fiul îi ține piept, tatăl lovește, fiul strînge

din dinți, tatăl urlă și-l izbește din ce în ce mai tare... și, fără amestecul binefăcător al mamei, ai impresia că micuțul s-ar fi lăsat mai degrabă ucis decât să cedeze.

„Ce încăpăținare! strigă atunci acest tată orbit de furie... Acest copil e de neînțeles; ar fi fost atât de simplu să ridice ceea ce a lăsat să-i cadă... și așa ar fi scăpat de bătaia pe care a primit-o!”

În realitate, tatăl care a dovedit, în această întâmplare că nu se împacă așa de ușor cu gândul să piardă partida, ar fi trebuit să înțeleagă că fiul său este făcut din același aluat! Adeseori tocmai părinții duri se plîng că și copiii lor sînt duri; ei nu izbutesc să recunoască deschis că în copiii lor se reflectă, ca într-o oglindă, propria lor imagine.

Micul Lucian, a cărui încetineală cumplită o deplîng toți, este într-una împins de la spate; i se fac reproșuri, este hărțuit. Dar ce lucru ciudat! El nu se schimbă, rămîne molatic deși este sîcîit fără încetare. De ce ține asta? „Ar trebui să înțeleagă”! Și poate că, într-adevăr, el înțelege. Dar ce-ar face părinții lui Lucian înșiși, dacă la ieșirea dintr-o sală de spectacole s-ar simți împinși înainte de toți oamenii care vin în urma lor? *Există mari șanse ca în loc să se grăbească, să încetineze pasul, să se înfigă bine pe picioare și poate chiar să se supere pe cei ce doresc să-l împingă înainte, spre a grăbi golirea sălii.* De ce ar vrea ei să reacționeze copilul altfel? Cei care îl ceartă nu-și dau seama, fără îndoială de ce anume se poate petrece în capul lui Lucian, și cred că este normal să se poarte cu el așa

cum te porți cu o mobilă, a cărei viteză de deplasare depinde direct de forța aceluia care-o împinge.

Cînd părinții rostesc o poruncă, o amenințare, o interdicție, ei își aduc aminte numai de ceea ce au vrut să spună și foarte repede nu mai știu exact în ce formă au spus-o, pe cînd copiii, în mod deosebit sînt mai sensibili față de formă și de ton. Pentru părinți, „tonul n-are importanță!“ „Dar nu poți să-ți pui de fiecare dată mînuși, ca să-i poți cere ceva Domnișorului... sau Domnișoarei...“ Să fim de acord că, într-adevăr, uiți adeseori să-ți supraveghezi accentele, dicțiunea și întorsătura frazei. Dar uităm prea des, că în loc să pierdem timp, am putea cîștiga timp și, dacă am ține seama de toate acestea, am cîștiga chiar mult timp, ferindu-ne să trezim spiritul de opoziție al interlocutorului.

Nu-i cazul ca tonul să fie neapărat încîntător, cuceritor, dulce sau chiar rugător. Există un ton hotărît care nu îngăduie replica și totuși nu întă-

rîtă ; dar există și tonuri care, fără să fie într-adevăr hotărîte, sînt provocatoare, ironice, caustice, înjositoare.

Este posibil ca totuși copilul să asculte... dar atunci educatorul nu vede că sub această aparentă supunere, vuiește revolta care-și așteaptă momentul prielnic ; acest educator trebuie să fie pregătit să plătească foarte scump, într-o bună zi, faptul c-a fost orb.

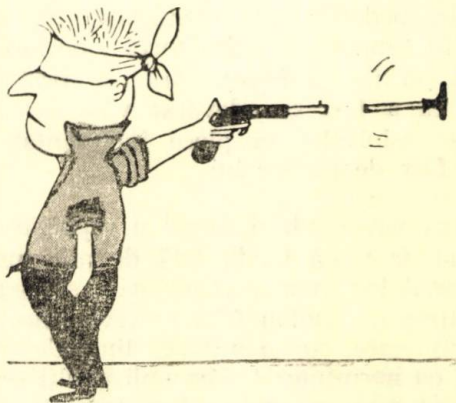
De ce făgăduirea unei răsplate sau amenințarea cu pedeapsa nu dobîndesc întotdeauna efectul scontat în mod logic ? Pentru că, uneori, pur și simplu nu ne-am întrebat dacă însuși felul în care răsplata a fost făgăduită sau amenințarea vînturată, nu-i dădea celui interesat un chef irezistibil de a arăta că nu se lasă cumpărat chiar atît de ieftin. Chestiune de demnitate ! Te poți lăsa, într-adevăr, pedepsit din demnitate, fie și pe nedrept, în timp ce judecătorul declară : „Dacă a admis să fie pedepsit fără să protesteze, înseamnă că a fost cu adevărat vinovat“. Ceea ce-i îngăduie adultului să plece încredințat că dreptatea a fost de partea lui.

Am mai văzut adulți avînd o repulsie obsedantă și demnă de toată lauda față de minciună, izbind cu disprețul lor în niște copii care spuneau adevărul, în timp ce lăudau fără rezerve sinceritatea altor copii care, cu o privire limpede și pură, îi mințeau cu nerușinare ! Sărmanii adulți se tem uneori atît de mult să nu se lase înșelați, încît con-

damnă destui nevinovați, în vreme ce absolvă un mare număr de vinovați, mai dibaci în a se sluji de aparențe.

Da ! desigur, nu este întotdeauna ușor să citești limpede în cugetul și inima altuia. Totuși, câți părinți și profesori nu-și fac idei stranii asupra felului în care cuvintele lor ajung la cei cărora le sînt adresate. Într-o oarecare măsură, ei *ne fac să ne gîndim la niște trăgători care, legați la ochi, ar dori să atingă o țintă pe care n-au văzut-o nicio dată, fără să se intereseze mai înainte de locul în care se află plasată.*

Nimic mai surprinzător, în mod special, decît procedeele cele mai obișnuite ale persoanelor adulte dornice să-i încurajeze pe tineri. Spunînd, de exemplu, unui școlar că el „poate face mai mult“, scăpăm din vedere faptul că înțelege reproșul : „Tu

nu-ți dai nici o osteneală“, mai mult decît lauda care ar putea să-l stimuleze? Spunîndu-i: „La vîrsta ta eu nu mă bucuram de toate avantajele care-ți sînt puse astăzi la îndemînă, trebuia să muncesc din greu, pe cînd tu vezi ce noroc ai!“ Fără îndoială dorim în mod firesc să-l liniștim pe copil în privința obstacolelor care-i răsar în cale, dar nu se bagă de seamă că el înțelege: „Nu ești bun să izbutești nici măcar în lucruri mult mai puțin grele decît cele pe care eu am știut să le duc pînă la capăt“. De altfel, cine-ar îndrăzni să afirme despre copil că nu este cel mai lucid dintre cei doi și că nu pătrunde foarte exact sensul ascuns al frazei așa-zise încurajatoare!

N-am auzit oare, într-o bună zi, pe-un profesor declarînd părinților unuia dintre elevii săi: „Fiul dvs. a făcut o lucrare mult mai bună ca de obicei, dar i-am dat o notă mai mică decît o merita... *pentru a-l stimula!*“.

Pe de altă parte, unii părinți îl confundă pe „a încuraja“ cu „a complimenta“: în fața unui rezultat mediocru, se întîmplă ca ei să exclame plini de admirație, fără să vadă că copilul simte foarte bine caracterul nefiresc al acestor laude de ocazie... și devin îngrijorați din pricina lor. De ce încearcă părinții, cu orice preț, să-l liniștească în privința înclinațiilor și inteligenței sale? Oare nu fac asta tocmai fiindcă este lipsit, iremediabil, de ele, și vor să-i ușureze durerea? Și iată că există încurajări bine intenționate care, pînă la urmă, descurajează.

Dar sînt cazuri de orbire și mai supărătoare ; avînd muștrări de cuget pentru vreo pozna, un copil vrea să-și răscumpere purtarea greșită prin străduințe meritorii. Dacă într-un asemenea moment tatăl sau mama rîd de el, punînd în mod sincer bunăvoința și avîntul său pe seama fricii de pedeapsă, bunăvoința poate să dispară pentru totdeauna, ca să facă loc unei împotriviri care n-o să mai dispară ! Băiețelul care și-a luat destul pe spinare ca să ceară iertare (triumfînd, nu fără a se lupta, asupra amorului său propriu) pe semne că nu-și va ierta părinții prea curînd, la rîndul său, dacă aceștia îl resping acuzîndu-l de ipocrizie, sau răspunzîndu-i sec că e prea tîrziu.

Interpretările greșite sînt obișnuite în viața familiei și-s cu atît mai dăunătoare cu cît copiii nu îngăduie în nici un fel părinților să se înșele. Ei îi cred mai degrabă răi decît orbi... și de astădată ei se înșeală la rîndul lor ; ei nu îndură să audă spunîndu-se de pildă : „Că au făcut *într-adins*“ acea stîngăcie sau c-au uitat dinadins ceva, deși ei au fost primii care s-au necăjit. Fără îndoială, se prea poate ca lucrul acesta să se fi petrecut, mai mult sau mai puțin real, „în inconștient“ ; părinții însă și copiii apelează în cazul de față la limbajul conștientului, iar inconștientul n-ar putea fi adus în discuție fără o părere anterioară și fără o pregătire anume.

De cîte ori părinții nu iau drept obraznicie ceea ce nu este decît o expresie stîngace ! De cîte ori nu sînt ei încredințați de egoismul sau de nepă-

sarea unui copil care, în realitate, își ascunde emoția și își reține lacrimile ! „Nici măcar n-a plîns la înmormîntarea bunicii lui“, murmură ei, ca și cum ar fi vorba de o monstruozitate. Dar ei ignoră ce se poate întîmpla, în fond, înlăuntrul lui. Noi credem că copilul a uitat cu desăvîrșire o persoană sau alta, dispărută; noi credem că el n-a fost atent la un cuvînt rostit imprudent față de el; noi credem că nu pricepe, că n-a priceput... „O ! el e prea mic... n-a putut să bage de seamă că noi nu ne înțelegem“, declară de pildă doi soți care se dușmănesc, luînd astfel dorința lor drept realitate.

Cînd adultul are interes, copilul este întotdeauna socotit ca fiind „prea mic“ pentru ca să bage de seamă ceea ce preferăm să-i ascundem. Această inconștientă părintească poate atinge dimensiuni de necrezut. Astfel, cînd va fi situația, vom susține că un copil, adoptat în jurul vîrstei rațiunii, nu-și mai aduce aminte de adoptare, deși n-au trecut de atunci decît cîțiva ani. Am văzut pînă și cazuri în care s-a schimbat numele de familie, susținîndu-se că respectivul nici nu și-a dat seama !

Pentru a se tîmădui de orbirea lor, ar trebui ca părinții să-ncerce cît mai des să se transpună în situația fiilor sau fiicelor, pentru că aceștia li se par adeseori de neînțeles tocmai atunci cînd seamănă cel mai mult cu ei.

Deocamdată, oare n-ar fi posibil să-i înveți măcar pe copiii de astăzi, care vor fi cei mai mulți, cîndva, părinți, cît e de necesar să-și sape

în memorie imaginea gândurilor și simțămintelor pe care le aveau cînd erau încă mici. Un erou adolescent dintr-un roman al tinereții mele scria pe-o foaie albă: *Sfaturi de-ale mele, pentru mine cînd voi fi mai vîrstnic*. Erau multe sfaturi și nu mă pot stăpîni să nu doresc ca personajele reale să dobîndească obiceiul de-a lua, și ele o asemenea măsură de prevedere și mai ales pentru ca mai tîrziu să fie ascultată și vocea acestui sfetnic copil, care nu-i altul decît tu însuși.

În toate secolele sînt boli care dispar în curgerea anilor, există defecte care descresc. Să visăm la o lume viitoare în care toți părinții își vor aduce aminte c-au fost copii... la o lume viitoare, în sfîrșit, în care toți părinții își vor privi copiii lucid și totodată cu dragoste.

Concluzii

Defectele copilului¹ purtau nume obișnuite: neascultare, furie, minciună, gelozie, furt etc., atîtea fațete cunoscute sau pe care doar credem că le cunoaștem. Defectele părinților au ceva mai neobișnuit și poate că unele persoane au fost chiar surprinse să vadă că printre ele, sub denumiri ciudate, se ascund atitudini pe care înainte nu aveau obiceiul să le judece a fi condamnable.

Și, în realitate, multe dintre aceste atitudini nu sînt atît de condamnable la originile lor, nici —

¹ v. Defectele copilului, André Berge, (ed. Montaigne).

mai cu seamă în intențiile lor, dar ele devin, din păcate, vai ! condamnabile prin consecințele lor. „Defectele părinților“ sînt, de fapt, părinți ai „defectelor copiilor“ și prea ades părinții înșiși se recunosc în vlăstarele lor, ca fiind cu defecte.

Ei și !... veți obiecta. Totul se petrece oare, întotdeauna, din vina părinților ? Știm bine că asta-i moda zilei : psihiatrii, psihologii, pedagogii urlă „săriți pe părinți“, în timp ce pentru toate poznele dreptatea este acordată sărmanilor mici nevino-vați care adună prostie peste prostie. Ofițerul de poliție în persoană nu scapă prilejul să-l certe pe tatăl tinărului hoț de biciclete pentru că a tărăgănat pre mult cumpărarea vehiculului cu două roți, de atîta vreme dorit ! Zăpăciți, sărmanii tați și sărmane mame nu mai știu cărui sfînt să se adreseze și lasă să le scape printre degete puțina autoritate care le rămăsese.

În sprijinul acestui protest, voci savante se ridică cerînd întoarcerea la bici, la pedepse și la constrîngere, achitîndu-i totodată, sistematic, pe adulți, cu condiția ca ei să nu greșească deloc, din slăbiciune. Este ușor, de fapt, să-ți confecționezi o reușită reluînd aceste idei veșnice, căci prea multor oameni le vin la socoteală. Oare nu-i mult mai simplu să reduci totul la o chestiune de autoritate, decît să-ți spargi capul încercînd să înțelegi ceva din ce se petrece în mintea acestor drăcușori care fac din tine un blestemat ? Bătaia drege totul ; bătaia rezolvă totul. Copilul a făcut o pro-

stie ; să fie biciuit : copilul are defecte ?... să fie biciuit, copilul a comis o greșeală : să fie iarăși biciuit !

Și, mai cu seamă, părinții nu trebuie să se mustre pe ei înșiși pentru defectele vlăstarului lor. Rușinoase scrupule ! Nu există decît un singur vinovat, acela care comite actul condamnabil. Unde am ajunge dac-am dori să ne întoarcem la cauze mai îndepărtate ? Înțelegerea deschide porțile indulgenței, iar indulgența — porțile crimei. Să încuim toate aceste ieșiri, să pedepsim și să nu mai căutăm să înțelegem.

De fapt, din punctul nostru de vedere, nu credem că pedeapsa este un leac universal : și dacă recunoaștem că trebuie să ne ferim să aruncăm asupra părinților povara unei vinovății care ar risca să-i paralizeze, buimăcindu-i tocmai fiindcă doresc să facă bine — noi socotim, în schimb, că descăr-

cîndu-i de orice răspundere, pe care în schimb am arunca-o pe umerii copilului, minimalizăm rolul lor, îl reducem la rolul lipsit de inteligență al unui paznic de închisoare.

Să dăm Cezarului ce-i al Cezarului. Răspunderea maximă îi revine, bineînțeles, celui mai conștient, celui mai evoluat, celui mai puternic. Cînd o bătălie este pierdută, comandantul este mai învinovățit decît soldații. În conflictele de familie, părinții trebuie să ia inițiativa, nu să aștepte pasivi, astfel încît tinerii să poată avea suficientă minte și curaj pentru a-și schimba atitudinea, recunoscînd că sînt vinovați. Dacă e nevoie să iasă dintr-o situație încurcată, să se desprindă dintr-un angrenaj, nu le putem cere copiilor să aibă mai multă energie și inteligență decît cei care i-au zămislit. Nu-i niciodată ușor să mergi împotriva unui curent, și e firesc ca tînărul să fie, mai mult decît adultul, dominat de automatismele sale. Să luăm un exemplu din domeniul electricității: dacă avem de ales între părinți și copil, fiind de acord că există un element inductor și un element indus, nu mi se pare posibil să șovăim atunci cînd este cazul să arătăm care sînt inductorii și care-i indusul, chiar dacă se întîmplă uneori ca indusul să influențeze inductorul. De aceea este firesc ca defectele copilului să decurgă mult mai des din defectele părinților, decît invers.

Dintr-un anumit punct de vedere, poate să pară foarte comod să-ți spui mereu că n-ai nici un amestec în tot ceea ce se întîmplă pe dos în jurul tău. Catastrofele de familie sînt întotdeauna penibile, bineînțeles... dar sînt totuși mai puțin penibile

dacă ai mîngîierea să poți zice : „Am spus eu“, adăugînd chiar : „Ah, dacă m-ar fi ascultat copiii mei, n-ar fi ajuns acolo unde au ajuns...“ ! Abia dacă îndrăznim să tulburăm această liniște a conștiinței cu întrebarea : „Dar este oare numai vina copiilor dumneavoastră, dacă n-ați izbutit să-i convingeți să vă dea ascultare ?“.

Fără îndoială, îți este îngăduit întotdeauna să gîndești că sămînța bună rodește într-un pămînt bun, dar că și moare într-un pămînt sterp. Dar oare nu există mijloace de-a face să rodească pămînturile care, la prima vedere, par a fi dintre cele mai neprimitoare ?

În sfîrșit, în general sînt două atitudini : una defetistă și fatalistă care-ți îngăduie să fii deznădăjduit înainte de a fi făcut ceva ; cealaltă, dimpotrivă, care-ți îngăduie să nădăjduiești ce-i drept, însă cu prețul unei neîntrerupte strădanii a gîndirii și voinței.

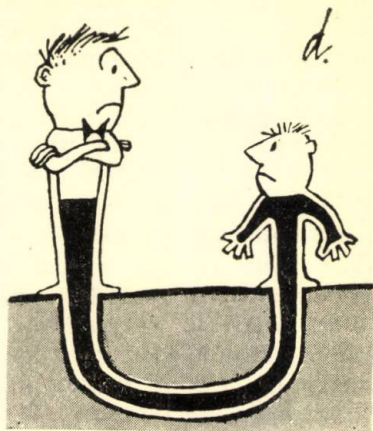
A te crede lipsit de răspundere, înseamnă a te crede neputincios. Desigur neputința este un alibi și există oameni care se împacă de bunăvoie cu asta. Pentru cei care însă nu se împacă prea ușor cu catastrofele, pare firesc ca ei să aleagă mijloacele care lasă deschisă poarta nădejzii. Așa și este : ori nu-i nimic de făcut, dacă socotim că un copil se naște cu calități și cu defecte pe care nici o împrejurare din afară nu i le va putea schimba, ori ar fi ceva de făcut dacă sîntem încredințați că felul nostru de a fi înrîurește felul de a fi al urmașului nostru. Din acest moment, schimbîndu-ne purtarea vom avea la îndemînă mijlocul de a înrîuri purtarea și caracterul copiilor noștri.

În acest moment, sarcina părinților poate să pară mai grea, dar este cu atât mai pasionantă, căci nu mai e vorba de o îndatorire pe care o îndeplinești orbește. Dacă nu ești înrădăcinat într-o atitudine rigidă, este posibil să-ți modifice purtarea, în așa fel încît să poți cerceta urmările acestor schimbări în comportamentul celor mai tineri. Educația devine arta și știința relațiilor de familie.

Așadar, nu este destul să cunoști și să înțelegi reacțiile copiilor; mai trebuie să cunoaștem și să pricepem propriile noastre reacții de părinți, ca și reacțiile copiilor noștri la respectivele reacții. În sfera psihologiei, aceasta este ceea ce am putea denumi o „reacție în lanț” și pentru a controla un asemenea lanț, trebuie să începem, fără falsă rușine, controlul verigilor care trec prin propria noastră persoană.

Dacă judecăm astfel lucrurile, cercetarea defectelor părinților nu va apare ca un atac agresiv și nici ca o critică cu totul negativă. Dacă, în anumite momente, ea părea să fi luat o întorsătură critică, înseamnă că cercetarea răspunde cu atât mai mult unor țeluri foarte deosebite și înainte de toate constructive, deoarece a fost întreprinsă pentru a-i ajuta pe părinți, în măsura în care neîmpăcîndu-se dinainte cu răul, ei încearcă să-și facă munca educativă în același timp mai fericită și mai eficace, începînd prin influențarea a ceea ce depinde cu adevărat de ei... adică asupra lor înșile.

În plus, cine ar îndrăzni să arunce cu piatra în părinții care au defecte? Defectele sînt inerente vieții, căci ele dau dovadă, am mai spus-o, dificul-

tății de adaptare ; și nimeni n-are cum să fie, în orice clipă, perfect adaptat la viață care nu-i dăcît o continuă schimbare.

Este deci important să nu ne fie prea rușine de defectele noastre... cu atît mai mult cu cît rușinea are întotdeauna tendința de a se ascunde îndărătul unor frumoase teorii care se străduiesc să dezvinovățească exact ceea ce nu poate fi dezvinovățit și au drept efect principal (în numeroase cazuri) transformarea greșelilor trecătoare în dogme de nestrămutat.

Perfecționismul impus copiilor este, am văzut, un defect capital, dar nu este în nici un fel mai bine dacă părinții pretind același lucru propriei persoane ; să crezi în posibilitatea de a fi perfect înseamnă să te condamni singur fie la dez-

nădejde, fie la iluzii deșarte ; într-un fel sau într-altul, înseamnă că renunți a mai fi conștient de mecanismele tale interioare, de motivele tale profunde, pe scurt, de tot ceea ce trebuie să știm ca să învățăm cum să poruncim propriei noastre naturi. Ori, atît timp cît nu știm să ne conducem pe noi înșine, este foarte îndrăzneț să pretinzi să-i conduci pe ceilalți.

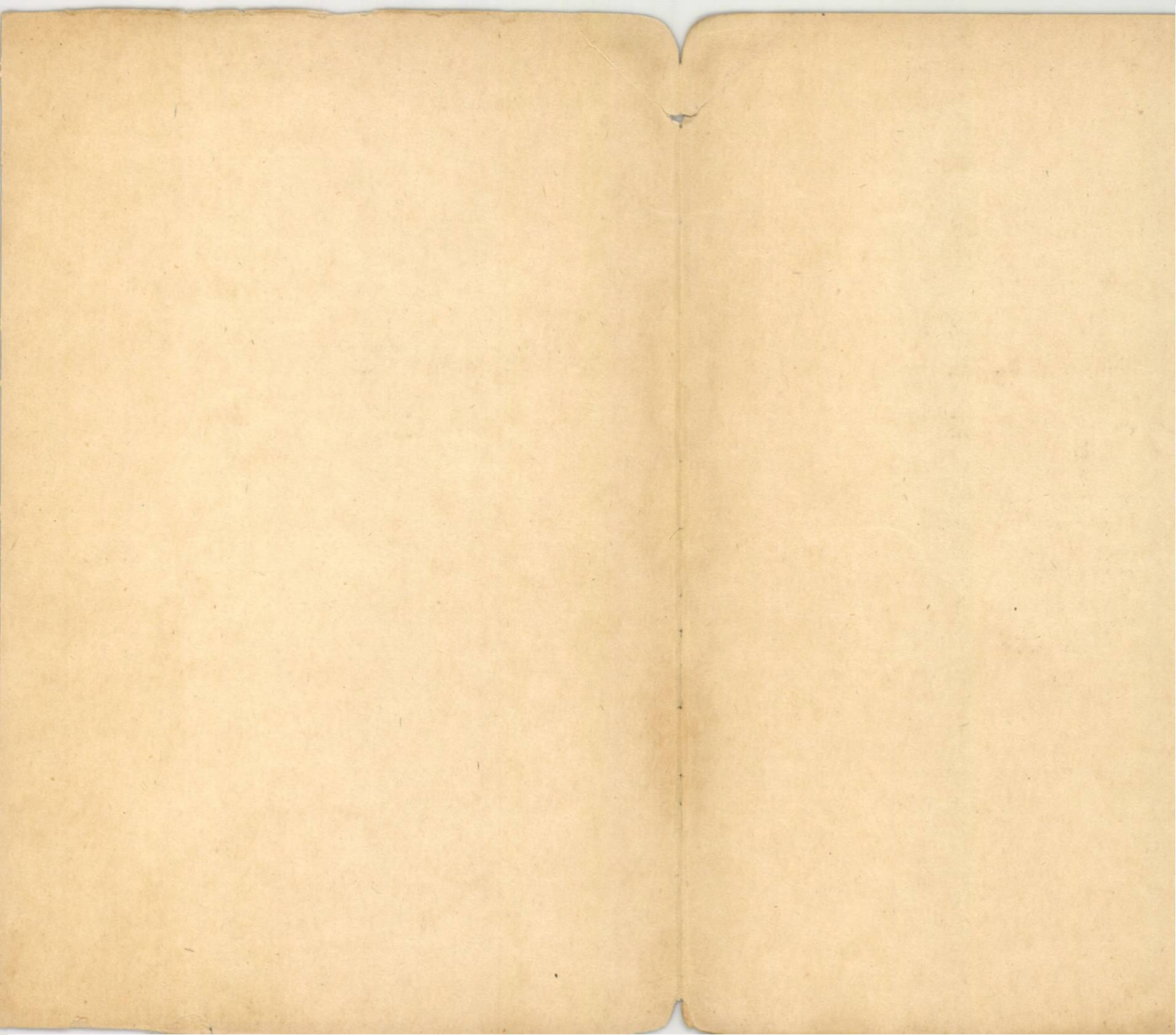
Decît să fim perfecționiști, e mai potrivit să încercăm să fim capabili de perfecționare. Să n-aveți nici o îndoială : părinții și copiii se vor simți mult mai bine !

Redactor responsabil : MIHALACHE ILEANA
Tehnoredactor : NECȘOIU OTTO

*Dat la cules 13.07.1967. Bun de tipar 08.09.1967.
Apărut 1967. Tiraj 25 000+130 ex. broșate. Hirtie
scris tip I A de 80 g/m², ft. 32/70×100. Coli edi-
toriale 4,708. Coli de tipar 4. A 10885. C. Z.
pentru bibliotecile mari 371.018. C. Z. pentru
bibliotecile mici 37.*

Intreprinderea Poligrafică Oltenia, Republica
Socialistă România. Comanda nr. 115.

LUCRĂRI ALE DR. ANDRÉ BERGE

PSIHO-PEDAGOGIE

EDUCAȚIA FAMILIALĂ (Ed. Montaigne). Premiată de Academia de Științe Morale și Politice.

FACTORUL PSIHIK ÎN INCONTINENȚA URINARĂ (Presses d'Ile de France).

DEFECTELE COPILULUI (Ed. Montaigne).

EDUCAȚIA SEXUALĂ ȘI AFECTIVĂ (Ed. Du Scarabée).

EDUCAȚIA SEXUALĂ LA COPIL (Presses Universitaires de France).

ȘCOLARUL DIFICIL (Ed. Bourellier).

LIBERTATEA ÎN EDUCAȚIE (Ed. Du Scarabée).

PROFESIUNEA DE PĂRINTE (Ed. Montaigne).

ELEV BUN SAU RĂU (Ed. Sociales Françaises), cu participarea colaboratorilor Centrului de Psiho-Pedagogie „Claude Bernard”.

DEFECTELE PĂRINȚILOR (Ed. S.U.D.E.L.).

PENTRU COPII

SERAFINE sau ȘIRETLICURILE PACHETULUI DE NERVI. Urmată de alte trei povești (Ed. Flammarion).

ESEURI, CRITICĂ, ROMANE ȘI POVESTIRI.

SPIRITUL LITERATURII MODERNE (Perrin). Premiată de Academia Franceză.

APUSUL DOMNULUI DARGENT (Cahiers du Mois).

PRIETENIA INDISCRETĂ (Kra).

BERNARD BARDEAU : I. NEBULOASA (Plon).

II. TINERETEĂ INTERZISĂ (Plon).

III. FERICIREA DIFICILĂ (Plon).

VIZITATORUL NOCTURN (Libr. des Champs-Élysées).

DISCURSURI PENTRU NOUL-NĂSCUT (Ed. Pierre Bittencourt). H.C.

ÎN AJUTORUL PĂRINȚILOR

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ